

ÉRIU

The Journal of the School of Irish
Learning, Dublin

VOL. VIII

DUBLIN
SCHOOL OF IRISH LEARNING
HODGES, FIGGIS, & CO. LTD.

1916

IRISH GRAMMATICAL TRACTS

PREFACE

BETWEEN the language of the Old Irish glosses and that of the various dialects now spoken lies the wide field of Middle and Early Modern Irish. Apart from the interest of this period for its own sake, the time has come to investigate it for the light it will throw upon many problems connected with the earlier and later periods. No contribution to such an investigation would be more fruitful than a study of the standard literary dialect as taught and practised in the bardic schools from the thirteenth to the seventeenth century.

Fortunately there is no need to begin all over again the long, if interesting, task of collecting examples of accidence and syntax. This part of the work had already been accomplished four hundred years ago by our native grammarians. With a keen interest in their own language which was rare in Europe at that time, and a diligence and ingenuity which the great Indian scholars would not have despised, they had studied and expounded in minute detail the usages of the literary dialect.

At a much earlier period we find tracts like the *Uraicept*, full of absurd speculations on the origin of the Gaelic language. These are repeated and re-echoed for centuries in the worthless etymological glosses which disfigure the law commentaries. But the tracts which I now propose to publish belong to a different class. In the present instalment, it is true, the *Uraicept* is quoted at the beginning; but when once he has left behind the mythical invention of the alphabet, the author is on solid ground, and confines himself to facts.

The examples adduced to support the rules and to illustrate the paradigms form the most valuable portion of the work. They consist chiefly of couplets from the works of celebrated poets, and even allowing for the fact that the same couplet may illustrate more than one point, the quotations in the various tracts run into thousands. There is rarely anything to show whence these excerpts are taken, and in most cases it will be impossible to trace their source, but I have identified a number of couplets by Muireadhach Albanach, Donnchadh Mór Ó Dálaigh, Gilla Brighde Mac Con Midhe, Gofraidh Fionn Ó Dálaigh, Tadhg Óg Ó Huiginn, and other poets. It is clear that the compilation was made with the practical object of teaching students in the bardic colleges what to use and what to avoid in compositions

which were to pass current all over Ireland and western Scotland.

The importance of these tracts will be at once recognised by scholars. In the department of grammar alone they often supply information, compiled at a time when the language was in its most cultivated state, such as we could not now hope to attain by years of independent research, for much of the material on which these collections were based has perished. In the case of rare words the examples quoted will be of great interest to lexicographers. And for editors of texts, who have so often to emend the work of late and ignorant scribes, the first requisite is a knowledge of what the native schools, and consequently the particular author, would have regarded as correct. In reading the poetry of the thirteenth and following centuries I have often found difficulties solved by reference to these tracts, sometimes the very line quoted with a better reading. For instance, the lines quoted in § 31 of this instalment (and elsewhere to illustrate the declension of *tunna*) are from a poem by Gofraidh Fionn Ó Dálaigh. The only existing copy of the poem in which the first line is legible has the corrupt reading *is ferr* for *ibhther*.

As might be expected, the number and order of the citations vary considerably in different MSS. The tracts were doubtless revised from time to time in the schools, and copyists would introduce further apt examples from later poets. This complicates the problem of date and authorship. But one copy of the tract on declension, the third gathering in C.11.3, Stowe MSS., R.I.A., has a colophon dated 1552. Taking this as an inferior limit, and considering the number of citations from poets of the preceding century which are found in all the copies, we shall not be far out in assuming that this tract at least was compiled or re-edited about the beginning of the sixteenth century.

There are three principal tracts, one on declension, consisting of paradigms like those given in §§ 87 and 88, followed by lists of similarly declined nouns, with illustrative quotations, one on irregular verbs, and one largely syntactical. In all these the language is looked upon chiefly as an instrument for versification. There are also tracts dealing more especially with metrics, the sources whence Molloy drew the information contained in his *Grammatica Latino-Hibernica*. These may be published as a supplement to the more strictly grammatical tracts.

The tract which I have called 'Introductory' was probably compiled later than the others. It is found in 24 P. 8, R.I.A., a well-written paper MS. of about the middle of the seventeenth century. This MS. also contains the tracts on declension and on syntax. There is a poor copy in H.1.15 (T.C.D.), p. 755 sqq., written by Tadhg Ó Neachtain in 1734, where it is called *Romhradh leabhair ceirt na Neigis*, 'Preface to the Poets' Book of Declensions.' Ó Neachtain was a diligent scribe, but was

plainly unversed in the technicalities of the subject, for he regularly extends *.l.* (= *lochdach*) as *no*, confusing it with *í*. Unfortunately this Introductory tract is incomplete, for it fails to solve many of the problems mentioned in the opening sections. It has few quotations, but it contains a mass of information on spelling and pronunciation, metrics, the government of prepositions, syntax, nominal composition and derivation, flung together in a haphazard fashion. The amount of explanation and commentary given makes it, however, much more intelligible and interesting to read than the other tracts, which are really works of reference.

In editing a late manuscript I have not thought it necessary to mark extensions by italics. Abbreviations are rare except in the case of technical terms, such as *connsuine* (*.c.*), *cóir* (*.c.*), *lochdach* (*.l.*), *feirinnsgne* (*.f.*), *baininnsgne* (*.b.*). In all these cases the full spelling is obvious. I have retained the symbol *7*. For *ḡ* I have written (*a*)*chd*, not (*a*)*cht*, since the former is always found when the word is written out in this MS., and even in the sixteenth-century vellums it is referred to as *coll co n-uathad duir*. The tall *e* at this period is distinct in function from the other *e*; it is never used for the long vowel, and is understood to represent *ea*. To transcribe it otherwise would make nonsense of the argument in § 11. I have supplied accents, which, however, are rarely missing except in the case of common words like *ní*; over diphthongs and triphthongs the position of the accent varies in the MS.; except in *eó*, *íú*, I have put it uniformly over the first vowel. In a few cases I have added *h* where the mark of lenition was omitted. I have broken up the text into paragraphs, and given §§ 151–5 in tabular form, but without changing the order of the words. Otherwise there are no silent alterations.

Among the interesting points in this Introductory tract are the remarks on *sandhi* in §§ 30–31; the rule about voiced consonants after *s* (hence always *sb*, *sd*, *sg*); the non-lenition of *b* and *p* after *m*, § 52, a point generally ignored by editors (for instance, Atkinson, in Keating's *Three Shafts of Death*, prints *i'm bhallaibh* six times, against both the MSS. and the actual pronunciation); the distinction between the preposition *do*, which elides its vowel, and the verbal particle *do* (= earlier *ro* and *no*), which never elides (§ 73), a distinction strictly observed in classical writings; the curious prejudice against the word *dochum* (§ 131), which is indeed extremely rare in bardic poetry, though common in prose writers other than Keating; the principle of *réim connsuine*, by which the initial of the object of a verb is lenited, § 81; and the rules for the substitution of nominative for accusative, §§ 76 and 82, which remind one of the later substitution of nominative for genitive.

Reference is made in § 4 to the traditional division of the parts of speech into three classes: *focal*, concrete noun; *íarmbérta*,

unstressed word, including prepositions, possessive pronouns, the article, the copula, and various particles; and *pearsa* including abstract noun and verb, for verbs are classified under their verbal noun.

The letters are in all cases to be called by their *ogham* names, as in § 4. Of course the name is not usually written out in the text; in this I have followed the MS. *ch* is to be pronounced *coll go n-hathadh* (cf. § 53), and so of other lenited consonants. The word *ogham* has throughout the meaning of spelling (sometimes etymological rather than conventional spelling), and the notes on the relation of spelling to *gáoidhealg* 'pronunciation'—in the case of bardic poetry evidently a standard non-dialectic pronunciation—are interesting.

I hope to supply an introduction describing the MSS., a commentary on the text, identifications of poetical quotations where possible, a glossary of technical terms, and indexes to words discussed and lines quoted. A translation will not be needed. Apart from the technical terms the text is simple; indeed large portions of the tracts consist entirely of word-lists. Meanwhile the following will be of some assistance to students. I omit for the present the metrical terms in § 2, as they could only be made intelligible by an edition of one of the tracts on metrical faults and licences.

agalluimh vocative; *ainm* nominative; *aisde* metre; *áireamh* numeral; *bádhadh*, *báthadh* elision, assimilation; *barr* enclitic; *bog* unvoiced; *bráthair iomdhuighthe* adjective in *-mhar*; *bráthair iomurbháidha* comparative with *-de*; *bráthair disbeagaidh* diminutive in *-án*; *cadad* delenition; *canamhain* anomalous form; *casadh* syncope of vowel before final consonant when a syllable is added; *ceart* declensional form; *a chiall*=*scil.* or *e.g.*; *comhardadh* rime; *comhfhocal* compound noun or adjective; *criuidh* voiced; *disbeagadh* diminutive in *-ín*; *innsgne* pronoun, gender; *íollradh* plural number; *iomdhughadh* adjective in *-ach*; *iomurbháidh* comparative of adjective; *ionshamhlughadh* adjective formed by prefix *in-* (*ion-*) and genitive; *láindeimhnioghadh* perfect; *lom* unlenited; *moladh* adjective; *neimhinnsne* passive verb; *oibriughadh* verb; *pearsa lóir* abstract noun; *réim* oblique case, especially accusative; *focal a n-anann a réim* a noun with the same form for nominative and accusative; *samhlughadh* adjective expressing comparison; *sealbhadh* a possessive genitive or its equivalent; *séimhiughadh* lenition; *sineadh* quantity; *siúr disbeagaidh* diminutive in *-óg*; *sunradh* state of being definite; *táobhréim* genitive; *tochlughadh* accusative plural; *tuillréim* dative; *tulshunradh* definition by article; *uaim* alliteration; *uathadh* plural number; *uathadh* lenition; *uirrdhioghadh* eclipsis.

OSBORN BERGIN.

September 1915.

IRISH GRAMMATICAL TRACTS

I. INTRODUCTORY.

(24. P. 8 p. 3)

AIBGHITEAR sunn feibh as teachta a thaithmheach do thabhairt áosa fainn for séis ar eing na ccédughdar ro thaithmhigh í. Ceas, ciodh as aibghitear ann? Ní hannsa.¹ A thabhairt ar aird cíá do-rinne, 7 cíá ó ndubhradh ainm gacha litre dhí, 7 ga líon aicme ro cédchumhdaigheadh innte, 7 na teóra foilcheasda oghuim áirmheas Uraiceapt innte, 7 ciodh far cédchumadh innti ní dona litribh nach regar a leas san ogham iomagallmha, 7 gan bheithe bogtha do rádha innti tar nach éidir dénamh san ogham dá fhíorthaithmheach. Na cóig guthaidhe, cíá dhíobh as glan no as neamhghlan, no ciodh as cáol no as leathan da bfeadhuibh oireaghdha, 7 créd atá na ndefhoghrachuibh no na ttrefhoghrachuibh, 7 cáit a ttéid cáolughadh a nguthaidheadh leathan 7 leathnughadh² na coda as cáol díobh,³ 7 na trí chonnsuine dhég fhogh nus do luchd dénta an dána díriugh suil chuireas .h. a n-iomad áirmhe íad, cíá dhíobh as defhoghrach, 7 ga connsuini dhíobh leis nach déntur úaim san dán, 7 nach bí a ttús focuil acht d'uirrdhiughadh, 7 ga líon [4] aicme na ttrí chonnsuineadh ndég sin iar n-úathadh do ghabháil greama dhíobh, 7 ga hinnsne d'anmannuibh oghuim na nguthaidheadh 7 na cconnsuineadh 7 na bhfeadh n-oireaghdha, 7 ga líon siolla san fhocal as sía do Gháoidhilg do chomhfocal no d'ainm úathaidh, no cionnus chuirthear focuil shínidh ghirr a síneadh mheadhónach, no focuil shínidh fhada a síneadh ngearr, no cíá dona connsuinibh nach fuilngeann síneadh gearr rompa, 7 cíá dhíobh nach fuilngeann síneadh fada no meadhónach rompa, ná connsuine eatarra 7 an guthaidhe bhíos rompa, gan dul a n-aithearrach modha,⁴ no cíá dona trí chonnsuinibh dég sin na náoi cconnsuine ar a ttéid séimhiughadh, 7 na seacht cconnsuine ar a ttéid uirrdhiughadh, 7 na cóig connsuine gan

¹ MS. in, *read* ní.
⁴ mogha MS.

² 7 leathnughadh *add.* MS.

³ dáobh MS.

ogham gan gháoidheilg n-uirdhighthi ar a ccóir¹ uirdhiughadh do thuigsin, a trí dhíobh gan shéimhiughadh d'ogham, 7 cia an connsuine do-ní ceithre huirrdhighthe? As díor d'eólach sin uile do thaithmheach 7 d'érnadh gan acht gan ainbhíos.

2. Atáid sunna príomhghabhláin iomdha dana funndameann-dum príomhfhoghlum an dána. As díobh céadus aithne ar dhrongaibh do ceartuibh Gáoidhilgi go n-athruighid modha² orra. As díobh aithne ar chur 7 ar chosg réime 7 ar ceithre [5] sunn-artuibh na Gáoidhilgi, 7 ar a seacht n-innsgnibh, 7 ar an méd as pearsuin di seach a hanmannuibh subsdainteacha, ar a trí samhluighthibh 7 ar a hiomdhuighthibh 7 ar a bráithribh iomdhuighthi, 7 ga crotha dona ceartuibh ó mbeantur iad, 7 cia an t-éntuillréim dég iollraidh ó nach beantur samhlughadh amhuil no iomdhughadh; 7 dlighidh eól ar uile chumhachtuibh connsuineadh idir chadad 7 bháthadh 7 bhogadh 7 chrúadh-ughadh 7 soine mhailísi foghair. As díobh aithne ar chialluibh úathaidh 7 iollraidh, 7 na crotha dona ceartuibh ó mbeantur comhfhocail, 7 na gnéithe don Gháoidhilg nach cóir a ttús chomhfhocail, 7 an mhéd nach cóir na ndeireadh. Dlighidh aithne reanna 7 úaithne 7 úama 7 chomhardaidh, 7 ar rofhad 7 ar roighirre 7 ar bháthadh nguthaidhe ó ttig an roighirre go meinic, 7 dlighidh sé ceangal doéilighthi 7 deismeireachd iomdha do bheith aigi orra sin ó ughdaruibh 7 ó sháoithibh an dána, do shuidhioghadh a n-aibeóradh. Dlighidh aithne ar lochduibh iomdha oile mur atá cáoiche, no cláoine, no iomarcaidh no easbaidh sunnarthar, no droichead úama, no éguaim, no dluisénda, no rughrach, no faisnéis is agalluimh a n-énrann, no iollradh re húathadh, no raon úaithne, no cláon creite, no mac ar muin, no anuchd, no gnás, [6] no máos, no ionannus. Dlighidh aithne iomurbhádha 7 bhráthar n-iomarbhádha 7 dísbéaguidh, 7 ar bhráithribh 7 ar sheathrachuibh dísbéaguidh, ar ghreim ccomhfhocail 7 ar chomhfhocail ccanamhna a ccrothaidheacht na cconnsuineadh chasus³ iona mealltur mór n-oghmóir sháoileas a neimhmealladh; 7 dlighidh dá phríomhlochd na soidélach do sheachna .i. cáol re leathan do ghuthaidhibh 7 an connsuine bháithtear do gháoidheilg do dhénamh d'ogham san chomhfhocail.

3. Ceas, ga céidhoirceadal dleaghur do neoch do dhénamh? Ní hannsa. Aithne an neith tar nach éidir leis dénamh do shíor. Aithni aibghitre, aithne innsgne, aithne aisde, 7 a fhios do thabh-

¹ *read* ar ar cóir?

² *mogha MS.*

airt dó nach do réir oghuim do shíor chuirthear comhardadh, gé chuirthear úair éigin é, 7 a rádha ris gan dá chonnsuine ar bioth do chur na chéile d'ogham acht a ccurp comhfhocuil amháin, 7 gan connsuini láir an fhocuil nach pearsa d'aithearrach d'ogham le hégsamhlacht ngáoidhilgi dá ngébha an focal chuigi, 7 ainm uathaidh an fhocuil do fiafróchthaoi dhe d'fhéchain ar tús, d'eagla a meallta a mbunadhus an fhocuil.

4. D'ÉRNADH NA CCEASD SIN BHUDHEASDA.

An beithe luis thrá, as íad ro chédchum .i. días ar .lxx. do sgoil báoi le Féinius Farsaidh ar muigh Seanáir ag tor Neamhrúaidh mic Cúis mic Cáimh [p. 7] mic Náoi, áit ionar thiodhnuic Dia ilbhérladha an domhain do Neamhrúadh gona dá tháoiseach ar .lxx. do thoirmeasg an tuir 7 anúabhair na ccineadhach umpa. Gonadh íad anmanna na ttáoiseach sin atá ar na bérladhuibh 7 ar na tíribh fa ríghí dhóibh, 7 adubhradh aca ná budh rí neach do chlannuibh Iafé ag nach bíadh teanga urdhalta éigin, gonadh aire sin ro atuighsead an sgol for Féinius bérta do theibeadh as na hilteangthuibh do bheith aga shíol dia éis, go mbeidís rígh dhíobh. Do sealbhadh an bérta teibidhe sin do Gháoidhiol mac Eitheóir ó ttá Gáoidhealg, 7 ón chúigear ar .xx. dob airde céim 7 dob oireaghdha do sgoil Fénius ainmnighthear litre na haibghitre oghuim, amhuil ainmnighthear na bérladha óna táoiseachuibh, gonadh úatha atáid cóig aicme chúigir san bheithe luis, 7 gér lór trí litre .xx. san ogham iomagallmha, nior mhiadh leis an dá tháoiseach eile don sgoil gan ainmnioghadh úatha féin san aibghitear .i. suil duir a sdraif 7 coll úr a cceart.

Beithe	ó Bhoibél	
luis	ó Lóth	
fearn	ó Fhorann	
soil	ó Sháilia	
nion	ó Nabghadón	aicm[e] .b. sin.
uath ¹	ó Uiría	
duir	ó Dháibhióth	
tinne	ó Thalmón	
coll ²	ó Caoi	
ceart ³	ó Chailép	aicme .h. sin

¹ .b. MS.

² .c. MS.

³ .q. MS.

muin	ó Mhoiría	
gort ¹	ó Gháth	
[8] ngeadal ²	ó Ngoimhér	
sdraif	ó Sdrú	
ruis	ó Ruibén	aicmi mhuin sin.

ailm	ó Acáb	
onn	ó Óse	
úr ³	ó Ūra	
eadhadh ⁴	ó Ésu	
ioghadh ⁵	ó Iaichim	aicme ailm sin.

éubhadh ⁶	ó Etrosius	
óir	ó Oirdionors	
uilleann	ó Uimealcus	
ifin	ó Idonius	
amharchall	ó Afraim	ag sin aicme na bfhóirfheadh,

7 an líon feadh n-oireaghdha atád ann, 7 as ón chúigear dob úaisle aca atád na cúig feadha oireaghdha, 7 as é Fénius Farsaidh féin tug ainm ar gach ní subsdainteach do-chí súil 7 ghlacus lámh, 7 Iar mac Néma ro láoi íarmbérla san nGáoidhilg, 7 Pearsoinia ro chumhdaigh [pearsana] innte, gonadh ón triúr sin atád tri hearnuile na Gáoidhilgi.

5. .ng. 7 .p. bog dá dhefhoghrach na cconnsuineadh, foghar .n. 7 .g. a .ng. As é sin an t-énchonsuine leis nach déntur úaim san dán 7 nach bí a ttús focuil don Gháoidhilg acht d'uirdhiughadh.

6. An litear ar a ccuirthear an t-uirdhioghadh as í féin as úaim ann, foghar .b. 7 fearn a mbeithe bogtha dá dhearbhadh. Ag so dúnadh air :

‘ Fiú airdríghe inmhe tháoisigh ’

an tosach,

Na slúaighsi mun ngleann do gleóloit
eang as úaisle d'Eóruip í

an dúnadh.

7. As éidir uirdhighthe 7 séimhighthe do thuigsin ó résún, nach abuirthear d'ogham no do gháoidheilg. **Ar** ó innsgne .sinn. cuiridh uirdhioghadh ar an uile fhocal, 7 cuiridh gan

¹ .g. MS.

² .ng. MS.

³ .u. MS.

⁴ .e. MS.

⁵ .i. MS.

⁶ .éu. MS.

séimhioghadh, gion go ttuigtheas do gháoidheilg 7 gion go habuirtheas d'ogham é.

8. Nion connsuine as lía modha¹ san bheithe luis, [9] .n. céus .i. Níall, .n. séimh gan Níall, .n. trom an .n. chasus mur so: abhann 7 na haibhne, no mur so: corn 7 dearg, coirndearg a chomhfhocail; .n. trom as coir d'ogham air sin, .n. teann, ceann no a leithéid eile. Gonadh ceithre modha¹ sin, 7 taighlidh ceithre huirrdhighthe .i. ar Níall, ar n-Aodh, ar nDomhnall, ar nglaisne. Óir .n. as uirrdhioghadh do .n. 7 do .d. 7 do .g. 7 don uile ghuthaidhe 7 thosguigheas a .ng.

9. Úr 7 ioghadh an dá ghuthaidhe neamhghlana, 7 as uime adeirtheas neamhghlan rú ar son go ttiaguid a mbrígh chonnsuineadh, mur tá so: uóbís no ihuinnéis.²

10. Ga háoinfhíodh as coitcheann a n-earnuile 7 as imleagán 7 as forbhadh a n-urd? Ní hanna. ut³ est:

Ga háoinfhíodh bog bláthmhar búan,
ag ughdaraibh dá iomláadh,
ghabhus greim feadha is forba
chonnsuineadh is táobhomna?

11. Beithi luis iona aicmibh ann so, an tan ghabhus úathadh greim ar chonnsuinibh, 7 an tan as defhoghrach 7 as trefhoghrach a bfeadha oireaghdha. .ea. i. fear, .éa. i. fér, ionann guthaidhe dhóibh 7 ní hionann foghar no síneadh, óir dá sgríobhthaoi ailm san bfocalsa fér do mheasgfadh an t-ionannus litreach an léghthóir. Ag so dearbhadh air ó Mhac an Bhaird:

Ag dul a cceann chreach fa a chomhair
each seang le sboruibh do sbreag.

‘Brég do cuireadh ar Cloinn Eathach’ an tosach.

Ag dul uaidh gidh eadh atád
an t-ág ’san sean úainn ag ég.

‘Ag so bráighi dhuit a Dhé’ an tosach. Tadhg Óg.

12. [10] Ag so aicme na bfhoirfheadh do réir shuidhighthi an bheithe luis, 7 an líon feadh n-oireaghdha atá ann. Na ceithre hébha, na trí huilleanna, na ceithre hamharchuill, na cúig ifine 7 óir.

13. Aicme na ttáobhomna ann so. Na seacht cconnsuini

¹ mogha *MS.*

² *read iuuenis?*

³ *udh MS.*

édroma. muin lom 7 .ng. coimhédrom riú a ndiaigh shínidh fada mur so: **atám** 7 **grán**, no **muinél** 7 **ní fhuiléng**.

Na cúig connsuine theanna;
na trí chonnsuine chrúaidhe;
na trí chonnsuine gharbha;
na trí chonnsuine bhoga;

soil, connsuine aimrid nach cóir a modh ar bioth gan .s. eile na haghaidh. Ní fhuil cruth a mbearar ar .sh. nach amhlaidh as cóir úaim ría.

14. DONA CÁOLTUIBH [BH]UDHEASDA.

Cáoladh ceirt .a. ag dul a n-amhurchall áidh mur so: **lámh**, don **lámh**. A cáoladh éigceirt ag dul a n.e. mur so: **mac**, **meic**.

Cáoladh ceirt .o. ag dul a n-óir. A cáoladh éigceirt ag dul a n-amhurchall .aoi. 'sa n-amhurchall áe mur so: **méd an láoi** 7 **méd an láe** úadha so, don **ló**.

Cáoladh ceirt .ú. ag dul a n.úi. A cáoladh éigceirt ag dul a n.i. 'sa n.ói. 'sa n.áoi. mur so: **d'Ú Bhríain** 7 **mac Í Bhríain**, 7 **cú** 7 don **choin**, **cnú** 7 don **chnáoi**.

Cáoladh .ea. 7 **éu**. ag dul a n.e.

Cáoladh .eó. shínidh fhada ag dul a n.eói.

Cáoladh .eó. 7 .iú. 7 .íó. shínidh ghirr no mheadhónaigh do shíor ag dul a n.i.

Ébhadh .eo. 7 .iu. shínidh ghirr 7 .ea. gearr éinshiolla, ní chaolaighid re mbarr ccáol mur so: ar n-eachne 7 ar ndeochne 7 ar bfhalluing bfiuchne. Ní mur sin d'.ea. dá shiolla; cóir [11] a cáoladh re mbarr ccáol no gan a cáoladh mur tá so:

D'arguin ghlaisbeann ghort **nEachtghe**
fairseang ort ar n-inghealtni.

Do ghrés ar áon san t-eitne,
a dhés cháomh dar ccruithneichtni.

Leathnughadh .e. shínidh fhada ag dul a n.éu.

Leathnughadh .e. shínidh ghirr no mheadhónaigh ag dul a n.ea.

Cáoladh ceirt .ía. ag dul a n.íai. A cáoladh éigceirt ag dul a n.i. 'sa n.e. mur so: do **sgín Néill**.

Cáoladh ceirt .iú. shínidh fhada ag dul a n.iúi. A cáoladh

éigceirt ag dul a n.í. 'sa n.íai. mur so: bíadh, don bhiúdh, 7 méd an bhídh. Cliú Mháil 7 do Chlíai¹ Mháil.

Cáoladh .úa. ag dul a n.uai.

Cáoladh .áo. ag dul a n.áoi.

Gach focal díobh sein ghabhus cáoladh ceirt chuige, as é fein arís as leathnughadh dhó. Dá mbeadh feidhm ar .ae. do leathnughadh as a n.a. do rachadh.

15. Ceithre sunnartha na Gáoidheilgi, tulshunnradh, 7 sunnradh innsne, 7 sunnradh an táoibhréime, 7 sunnradh an anma baisde; 7 tigthea le sunnradh do bheith san iollradh mur so: dá fhear no dá throich. **Fir fhir**, cóir, **an fear fir**, lochdach, iomarcaidh sunnartha sin. **An Domhnall Ó Dálaigh**, lochdach acht ó fhiafruighidh. **Día nimhe**, lochdach sunnradh air. **Lochdach an Róisdeach** achd ón chionn fhine. Gan shunnradh gach ní oirdhearc énaránach mur sin. Do-chuaidh sé ón **Éirinn** amach, lochdach; ó **Éirinn** 7 ón **Éirinnsi** as cóir ann. Ón **Tadhgsa**, cóir; an barr iomchras an sunnradhsin. **M'fhearsa**, t'fhearsa, ó tá a dhíol sunnartha in gach focal díobh; dá dhearbhadh sin ní cóir iarmbérla sunnartha rompa mur tá don, no ón, no san. **Fear**, focal neamhshunnartha; **an fear**, focal sunnartha. **Tadhg no Domhnall**, [12] atá sunnradh anma baisde ionnta. Tánuig an **Tadhg** ón tShíle anall, lochdach; iomurcaidh sunnartha sin. Tánuig **Tadhg** ón tShílisin anall, cóir. Ón **Domhnall**, lochdach, ón **Domhnallsoin**, cóir; an barr iomchras an sunnradh sin. **Fearsa**, lochdach, **an fearsa**, cóir; **fearsoin**, **fearsin**, lochdach gach barr dhíobh, óir ní cóir barr gan shunnradh. Cóir an sunnradh innsne le barr no gan bharr, mur tá m'fhear no m'fhearsa, t'fhear no t'fhearsa no a leithéid oile. Lochdach innsne mé ná thú na é ná í ná sinn ná sibh ná iad ná a leithéid eile. **M'innsnisi** 7 **t'innsnisi** 7 **a innsneision** 7 **a hinnsneisi** 7 **ar n-innsneine** 7 **bhur n-innsnisi** 7 **a n-innsnision** as cóir ann. As é do-bheir sin, nach tig sgían no bean mé, 7 gurub ionann é 7 innsne mé; gach innsne eile mur sin.

16. **Cá** 7 **cad** 7 **cád**, **gad** 7 **gád** 7 **ga lá**, **cé** 7 **fé** 7 **eir** fiafruighthi, lochdach iad sin uile. **Ciodh**, **ceadh**, **cía**, **cúith**, **cuin**, **cáit**, **créd**, **caidhe**, cóir uile. Gach pearsa aga bfuil .r. ar a hitche .n. as cóir ar a fiafruighidh ar láindeimhnioghadh. An phearsa ag nach bhuil, ní cóir .n. ar a fiafruighidh, mur tá so: ar mharbhus tú? lochdach; **nar mharbhus tú?** as cóir ann

¹ chlíaidh MS.

Giodh re hucht n-innsgne 7 molta 7 bfocuil, 7 gé re hucht n-oib-righthe, acht gurab cóir giodh gonta no a leithéid eile. Madh re huchd n-innsgne 7 molta 7 bhfocuil, 7 ma re hucht n-oibrighthe. Nach re hucht n-innsgne 7 molta 7 bfocuil, 7 ná 7 nach re hucht n-oibrighthe.

17. Feirinnsne na cóig guthaidhe :

Mur théid igheadh a n-eaghadh,
an dligheadh da dheimhnioghadh,
téid .íu. a n-ioghadh as,
ad-chiú siobhal san seanchus—

[13] ór muna bheithdís d'fheirinnsne ní anfadh a réim ionnta ; 7 atáid na connsuine d'fheirinnsne 7 do bhaininnsne 7 d'uathadh 7 d'iollradh. Ag so an chuid as feirinnsne dhíobh, b. c. f. g. m. n. ng. h. (gion gur litear é). Ag so an chuid as baininnsne dhíobh, s. d. t. l. r. p. q.

18. Trí conganta na nguthaidhe ó chonnsuinibh, tinne re treisioghadh, .n. re huirrdhioghadh, .h. re lomadh, Trí fir, trí cinn, cóir go lom ; trí hAirt, trí hEoghuin, cóir mur sin. .h. as lomadh don fhocal tig ar ghuthaidhe ó théid a ccomhuidheas tar a chruth féin. Gach focal bhíos d'uathadh 7 d'iollradh, séimh as cóir a ainm ísiol iollraidh a ndiaigh an áirimh, mur so : trí bhile, trí mhaide, trí uisge, 7 lom as cóir a ainm ard iollraidh na dhiaigh mur so : trí bileadha, trí maideadha, trí huisgeadha. An focal nach bí d'uathadh 7 d'iollradh, lom as cóir a ainm iollraidh a ndiaigh trí 7 sé 7 cheithre 7 cheathra, 7 séimh a ndiaigh cheithir 7 cheathair 7 chúig 7 chóig, 7 uirrdhiughadh a ndiaigh a seacht 7 a hocht 7 a naoí 7 a deich. Ag so deismeireacht air :

Ó hEachaidh ní háonur leis
ceis cheathair fhaobhar re ais.

Trí mairg, cóir do chiort, trí mharg, cóir do chanamhain ; trí hórmmharg, lochdach ó nach cantur é.

19. Ní 7 noch, ionann as cóir lomadh 7 séimhiughadh na ndiaigh ar innsgne 7 ar neimhinnsne, ar mholadh 7 ar fhocal, 7 ní hionann ar dhénmhus neith innsgne :

Ó Muineachán ar mo mhuin
noch, suidheachán socuir.

20. An tan teagmhus ad no gad no dod no a leithéid eile d'iarmbérta re hucht nguthaidhe, tinne lom as cóir ann, mur so : at ucht, no at édan, no a leithéid eile. [14] Ní mur sin dóibh re hucht cconnsuine, anuid na ccruth féin mur so : ad tháobh, ad shúil, ad cheann : .d. lom sin 7 séimhiughadh ar an bhfocal na dhíaigh.

21. Feirinnsne sáoi 7 flaith : an sáoi, an flaith as cóir ann.

Cirine is cách dá oighidh,
fúair a fhios ó Eabhroighibh,
sgéla láoi an lúain re a lenmhain,
fúair an sáoi sna seinleabhruibh.

An sáoi maith, cóir ; an tsháoi mhaith, lochdach.

22. DONA COMHARDADHUIBH BHUDHEAST.

An tan teaguimh .th. a ndíaigh .n. no .l., connsuine bog as cóir do chomhardadh ría, giodh connsuine garbh d'ogham í. Ní cóir connsuine na hénar acht re connsuine dá haicme féin. Ní mur sin dóibh an tan chumaisgthear ar a chéile iad. Dá mbeidís dá chonnsuine édtroma do tháobh as cóir an mhéd do chonnsuinibh teanna 7 édtroma bhios ina n-aghaidh riú mur so : foghmhar 7 gormghlan.

23. CEANNUS CONNSUINEADH ANN SO.

Soil cédus, rí na cconnsuineadh ;
trí tuinighthi bhoga iar sin,
connsuin[e] chruaidhe iar sin,
connsuine gharbha iar sin,
connsuine theanna 7 édtroma iar sin.

24. Ní théid soil na connsuine bog do bharr a ccomhardadh ar bioth. Dá dhearbhadh sin :

Níor loisc don toisgsin na toighi
loisgfídh don toisc oile iad.

Dáoine fan ccáisgi gan crodh
san ráithsi chráobhe Crúachan—(lochdach aráon.)

25. Fuilngeann an connsuine bog connsuine chruaidhe 7 theanna 7 édtroma mar áon ris do bharr san chomhardadh a mbí, acht go mbí connsuine éigin nach .s. a bhfochair an chonnsuine

bhuig, no muna theagmha connsuine gáoil dó chuige do rachadh na cheann, mur atá so : [15] **slat 7 dearg, slaitearg sin, no mac 7 geal, maiceal, no ceap 7 beag, ceipeag sin.**

26. Ag so na connsuine fhuilngid na connsuine bhoga mur áon riú : **slat 7 coll, slatcholl sin, no mac 7 trén, maicthréin sin, no ceap 7 críon, ceipchríon sin.** Gach connsuine eile nach connsuine gáoil dóibh mur sin.

27. Coimhédrom connsuine garbh 7 connsuine édtrom re cneas connsuine bhuig, mur tá so :

Geamhar ó lár ag **tacmhuing** tréinfheadha,
slatchuill ghléigheala mur budh lán láoghfhola.

.mh. re .ch. sin. **Geangcthnúidh 7 seantúir cóir do chomhardadh.** Do niort an chonnsuine bhuig fhuilngthea na connsuine bhairr sin mur so, **coirpchríon 7 droichgníomh, reacht 7 ceart.** Ní cóir ogham do réir na ccumhacht do dhénamh orrtha, acht a ogham féin ar gach connsuine dhíobh.

28. An tan bhíos duine ag réidhioghadh comhardaidh, ní thig re a rádh, 'cuirim an connsuin[i]si do bharr,' munab ón chéillsi adeirthea sin, 'cuirim é ó fheidhm connsuine do dhénamh a ccomhardadh.' Ní bhí feidhm comhardaidh ar ¹ ní as lía ná dá chonnsuine ar gach taobh, mur tá so : na lúibsean 7 drúichdsgreamh.

Tug an mhúidsein, meisdi leam,
Gleann Fleisgi gan **drúichdsgreimh** ndionn—(cóir.)

29. An tan bhogthar connsuine crúaidh do chumhacht connsuine ghairbh ní cóir aithearrach oghuim air munab comhfhocail é.

30. CUMHACHDA SOIL ANN SO.

Bogaidh soil cúig connsuine [16] roimpe, 7 crúadhuighidh trí chonnsuine na díaigh. Bogaidh sí .b. 7 .d. 7 .g. 7 .dh. 7 .th. roimpe, 7 crúadhuighidh .dh. 7 .th. na díaigh, 7 coll a n-áonchás d'áiridhe, mur tá coll cumuisg, mur so : **fleasg 7 corr, fleasgorr.** Do-chúaidh an gort san choll go ndearna an tshoil .g. arís de, le a bheith bog na choll chumuisg, óir ní héidir séimhioghadh do chur ar choll chumuisg. Ní chrúadhuigheann connsuine ar bioth na díaigh acht sin, ór séimhiughadh as cóir ar tús an fhocuil déigheanaigh don chomhfhocail, muna bhaca cadad no báthadh

¹ air MS.

connsuine é. Ní fhuil cadad eidir .s. 7 .c. le mbéradh bogadh air an tan nach .c. cumaisg é. Ag so an .c. nach .c. cumuisg : **cneas** 7 **cáomh**, **cneascháomh**, no **meas** 7 **coill**, **measchoill** ; .ch. gach .c. díobh ó nach .c. cumuisg é. Ní chrúadhuigheann .s. p. na diaigh, ór ní fhuil cadad eatarra le mbéradh crúadhughadh uirthe suil do-ní fearn an tshéimhighthe dhi. Mur sin re mbeithe lom na diaigh, ór séimh as cóir déigheanach an chomhfhocuil mur so : **cneas** 7 **bán**, **cneasbhán** a chomhfhocail, no **glas** 7 **peann**, **glaispheann** a chomhfhocail, no **lus** 7 **port**, **lusfort**¹ a chomhfhocail. Fearn do-níthear do .p. a ccomhfhocail le séimhiughadh do chur air.

31. Ag so focuil nach cóir do chomhardadh go ttabhair .s. orra bhetih cóir an tan bhíd [17] roimpe mur so : **leath** 7 **fleadh**, **ceap** 7 **cead**, ní cóir mur sin iad re chéile, 7 as cóir mur so : **an leathsa** 7 **an fleadhsa**, **an ceapsa** 7 **an ceadsa**. Ní athruighid ogham dhe sin gé do-rinne an tshoil cumhachda gáoidhilgi ortha as ar cóir do chomhardadh iad.

Ibhthear leis mór bffleadhtunna bfhúar
eaturra ar áon—(cóir.)

.dh. as cóir ar a deireadh so, **fleadh**.

32. Cóir cloch 7 sgoth do chomhardadh re chéile, 7 ní cóir **an sgothsa** 7 **an chlochsa**. Ní cóir each 7 fear re chéile do chomhardadh, 7 as cóir **an t-eachsa** 7 **an fearsa**.

33. **Cnúas** 7 **tiogh**, **cnúaisdiogh** a chomhfhocail.

Le truime an bhráoin do bháisdigh,
fáisgidh duille a cráuibh **chnúaisttigh**.

Re **cneasdáuibh** í Chuinn a ecléith
easgáoin a sgéith dhuinn go dlúith—(cóir aráon.)

Na tinne sin do chrúadhaigh .s., d. lom d'ogham 7 do gháoidh eilg iad san chomhfhocail mur sin.

34. **Don leathsa**, .th. a ogham 7 .t. lom a gháoidhealg. .t. lom séimhiughadh sunnarthach .s., úathadh a séimhioghadh oile acht re hucht .r. no .l. no .n. ar lár comhfhocuil, imtheachd uile do-ní ann sin. **Lochdach** .th. a n-áit .s. a n-ionadh ar bioth.

35. An tan teaguimh connsuine crúaidh eidir da .s., treisi don

¹ = lusphort.

.ts. déigheanaigh aga bhogadh iná don chéd .s. aga chrúadhughadh mur so : íasg 7 sgíós, íaiscíós a chomhfhocal.

Imirt ainm gacha bronnta
dá mbi ar an mbréig sháoghalta ;
flaith cé giodh teann an teisdsi,
as é as fhearr san imeirtsi—

cóir ón adhbhur sin ; 7 adearar nach cóir dá .s. re hén .s. ó thig connsuine [18] eatarra, 7 tigthea le a mbeith cóir gion go bhfuilid ar éngháoidheilg, 7 as ris an ngáoidheilg as cóir comhardadh do chur do shíor.

36. Cóir da .s. re hén .s. mur so, an glassa 7 na basa, an tan bhíd ar éngháoidheilg, no mur so :

An seiseadh glún achd giodh gar,
cúl re a fheission ní fháomhabh—

cóir on adhbhar sin.

37. Tiad dá .s. na chéile a ccomhfhocal mur so : glas 7 smior, glaismior sin ; glas 7 slíabh, glaislíabh sin. Imtheachd do-rinne .s. an tshléibhe ann sin.

38. Brígh connsuine édtruim bhíos ag .ch. no ag fearn re cneas .s. na díaigh no roimpe, mur tá so :

Leibhse na súsa is na sréin,
t'eichsi ag béin túsa d'íbh Táil.

An t-édachsoin ar an each,
ní hégcoshail re haitheach.

39. .Sg. sm. sd. sb. a lomadh 7 a séimhioghadh 7 a n-uirr dhiughadh ag anmhain ionnta. Ní cóir íad féin d'úaim re chéile ná .s. eile d'úaim riú. ~~Sr.~~ sl. sn. cóir íad féin d'úaim re chéile, 7 as cóir .s. oile d'úaim riú. Lochdach a n-úathadh re chéile na úathadh .s. riú. Cóir a ttulshunnradh ré chéile 7 tulshunnradh s. riú, mur tá so :

Ma tá san tshíodh an tshleagh ghorm,
no an corp a mbíodh seadh ag Sanbh.

Srían ón ghréin re férloch bhíonn
bélmhach an tshréin an tshoiníonn.

40. An tan teaguimh .d. [37¹] no .t. no dá .t. dá chéile gáoi-dhealg éintinne bhuig as cóir orra, 7 a ogham féin ar gach connsuine dhíobh munab a ccomhfhocal teagmhuid.

41. BATHADH CONNSUINE ANN SO.

As é bhacas séimhiughadh do bheith ar tús an fhocuil déigheanaigh don chomhfhocal, .d. 7 .t. no dá .t. gidh bé áit a tteagmhuid dá chéile a ccomhfhocal, éintinne lom d'ogham 7 do gháoidheilg iad, mur tá so: ráth 7 tiogh, ráitiogh; no ráth 7 dlúith 7 tiogh, rátlúitiogh a ccomhfhocuil sin|aráon. Ní fhuil cruth a tteaguimh .l. 7 .d. no dá .l. dá chéile a ccomhfhocal nach dénann .ll. díobh a ndíaigh shínidh ghirr no mheadhónaigh 7 .l. trom a ndíaigh shínidh fhada mur so: gal no gall 7 dlúith, gallúith a chomhfhocal, gáol 7 dlúith, gáolúith a chomhfhocal. An tan teaguimh .n. 7 .d. no dá .n. dá chéile a ccomhfhocal do-ní .n. teann díobh a ndíaigh shínidh ghirr no meadhónaigh 7 .n. trom a ndíaigh shínidh fhada, mur tá so: cion 7 ceann 7 carn 7 cían, an tan cuirthear dearg na ndíaigh, cinnearg, ceinnearg, cairnearg, cáinearg a ccomhfhocuil. .n. trom a ndíaigh shínidh fhada as cóir orra.

42. Gibé ionadh a tteaguimh .b. 7 .p. dá chéile a ccomhfhocal .p. do-ní dhíobh mur so: garbh 7 peann, gairpeann sin. Dá .b. mur sin, gibé cruth a mbíod do-ní éin.b. lom dhíobh. Gach ionadh a tteaguimh dá mhuin no .m. go n-úathadh 7 .b. go n-úathadh [38] dá chéile a ccomhfhocal do-ní én.m., mur atá so: cáomh 7 mín, cáoimín, no cráobh 7 mín, cráoimín no a leithéid eile. Ní théid .b. lom 7 .m. na chéile, mur so: cab 7 mín, caibmín. Dá dhearbhadh sin:

A fhir do-chúaidh don charruig
gabhmuid dhigh úaibh is ibhmid—(cóir.)
gabhmuid [dhigh] úaibh is obmuid—(lochdach.)

43. Téid .m. lom 7 .b. séimh na chéile a ccomhfhocal, mur tá so: cam 7 bél, caimél. Ní théid .m. 7 .p. na chéile mur so: gorm 7 port, gormport, no lom 7 peann, loimpeann.

44. An tan teaguimh da .r. no .rr. 7 .r. édtrom dá chéile a ccomhfhocal do-ní .r. teann díobh a ndíaigh shínidh ghirr no mheadhónaigh, 7 .r. trom a ndíaigh shínidh fhada mur so: mear 7 rúaig, mearrúaig; no gearr 7 rúaig, gearrúaig; no gér 7 ród, gérród.²

¹ This leaf is bound up out of place.

² The second r added above; read gérród (?).

45 Garbhuighidh .r. re hucht .dh. mur so: cíor 7 dubh, cíordhubh, no férdhubh no a leithéid eile.

Searrach cíordhubh borb í Bhriain
bolg na dhíáigh ar míonbhun meóir.

46. An tráth theagmhus .c. 7 .g. no dá .c. dá chéile a ccomhfocal do-ní én.c. díobh mur so: beag 7 ceann, beiceann, no leac 7 crúaidh, leacrúaidh. Dá .g. mur sin, gibé cruth a mbíd, lom no séimh, do-ní én.g. díobh a ccomhfocal. An tan teagmhus .ng. 7 .g. dá chéile a ccomhfocal, .ng. do-ní dhíobh mur so: long 7 gearr, loingearr sin.

47. Ní théid .ng. 7 .c. na chéile mur so: long 7 ceann, [19] loingceann sin.

48. Ní théid .ch. garbh 7 connsuine ar bioth na chéile, gidh eadh lomuidh .c. 7 .g. na dhíáigh do gháoidheilg, 7 do-ní cumhachda ar chonnsuinibh eile mur so: cloch 7 ceann, cloichceann; no cloch 7 gér, cloichgér. Ní mur sin don .ch. mhín; téid san .c. no san .g. bhíos na dhíáigh mur so: braich 7 glan, braclan sin, ón ainm uathaidh an úair as .ch. mín é; brachglan on táoibhréim iollraidh an uair as garbh é. Lór liom ar labhrus don bháthadh go léig.

49. An cadad adubhart thúas .i. ceilt an tshéimhighthi bhíos ar tús an fhocuil déigheanaigh don chomhfocal, as báthadh connsuine do gháoidheilg sna focuibhsi síos é. Nf headh d'ogham mur as eadh do gháoidheilg mur so: as iththe dhamh mo chuid, dá .th. d'ogham 7 éintinne lom do gháoidheilg. Díothadh (ón fhoighdhe), méd na díothta do tháoibhréim aice:

Íota na díothta nach dearnadh,
íota iongnadh.

Méd an diúltta, no lámh bhrisde, no Eóin Baisde, no méd an fhoirsde, an .dh. atá ar deireadh na bfocal sin as í as .th. ionnta ar ccasadh dhóibh. Diúltadh, baisdeadh, briseadh, foirseadh na focuil.

50. Ag so cadad le ceiltar séimhiughadh an fhocuil bhíos na dhíáigh mur so do gháoidheilg: bean throm, bean dhubh, cos thinn, láimh mhín, súil dhearg, sgíán dhíreach, feóil the: ní cóir na séimhighthe sin náid a leithéide [20] eile do rádh do gháoidheilg, giodh cóir d'ogham íad.

51. Ní cóir gáoidhilge an .gh. no an .ch.¹ theagmhus a

¹ no an *add. MS.*

ndiaigh chuill no guirt do rádh acht lom, gé bheith séimh d'ogham, mar tá so: cloch gér, no glac crúaidh, no Long Clíach, no Ó Dálaigh gil.

52. Ag so cadad do-nithear le híairmbérta, um beól, um péin, um páis, as tú as sine; as tú a[s] dóthcha dod thógbháil féin. Lom as cóir do gháoidheilg iad 7 séimh d'ogham.

53. TUILLEADH CASDA ANN SO.

.th. do-ní do .dh. ar ccasadh, 7 ní hénchasadh atá a ccoll go n-úathadh; do-níthear .g. lom dhe a n-ait, 7 .g. go n-úathadh a n-ait eile, mur tá so: méd na praisgi aige so, praiseach, 7 dá n-eitghe aige so, eiteach.

An lucht do chlò nocha creidfe
ga d'ulc dhó dá n-eitghi fhear.

Do-ní .ch. do .gh. ar ccasadh mur so: adhuigh 7 don oidhche, dúthuigh 7 méd na dúithche aice:

Gearr go súidhfe Í Fhailghi úainn,
na haibhne ag búain dúithchi dhínn.

54. Ní gnáth do shíor, gé bheadh comhardadh cóir do réir oghuim no ogham cóir do réir gháoidhilge, mur sin nach deismeireacht oghuim an dán díreach giodh deismeireacht ngáoidhilge é. Ris an ngáoidheilg as cóir comhardadh do chur. Dá dhearbhadh sin as cóir connsuine crúaidh 7 connsuine garbh re hénchonnsuine mbog mur so: **iota** 7 méd na díothta.

55. Gach connsuine crúaidh no bog chasus, na ccruth féin bhíd iar ccasadh mur so: **seabhac** [21] 7 dona seabhcuibh, no eilit 7 dona heiltibh, no fiche 7 dona fichdibh.

56. Cóir dá chonnsuine édtrom[a] re hénchonnsuine édtrom mur so:

Dul úaidhibh ní budh díor dhamh,
ar ghúailnibh ríogh is ríoghan.

57. Cóir dá chonnsuine gharbha re hénchonnsuine mbog mur so: as iththe 7 **cipe** cóir do chomhardadh.

58. Cóir connsuine teann 7 connsuine édtrom re dá chonnsuine édtroma mur so: **foghmhar** 7 **fonnmhar**.

59. Cóir connsuine teann 7 connsuine édtrom re chéili mur so: **atám** 7 **grán**, no **muinél** 7 ní fhuiléng.

60. Cóir dá chonnsuine édtroma re hénchonnsuine teann mur [so]:

An bhrég do chor a ccuma
ar son na séd saoghaldá.

61. Colann 7 méd na colna, cóir orra do chomhardadh ris. Áluinn 7 as áilne, cóir Áine do chomhardadh:

Long Chliach is a cáoile,
ga fonn no íath as áilne? ¹

An déigheanach dhúnas ar an ttosach.

‘Neart éinfhir ar thód nÉireann’

an tosach.

Na trí Cholla clann Eathach—

‘dath na colla’ ² do dhunadh air. As iomdha sna samhluightheibh dá gháoidhilg ar énogham.

62. Ní bhí connsuine teann d’ogham acht re cneas an ghuthaidhi bhíos roimhe mur so: dorn 7 deas, doirneas a chomhfhocail sin, 7 mur so: abhann 7 na haibhne.

63. Dícheal (ón dearmad), ní dhíchél a dhénmhus neith.

A rann ní dhíchél um dhúain,
Míchél thall do bhúail an mbéisd.

Comhall 7 ní choímheóll, tarruing 7 ní thairreóng: na connsuine teanna atá ar [22] deireadh na bfocail sin, connsuine édtroma as cóir do chomhardadh riú.

64. Conda, connda, cóir orra 7 orda do chomhardadh riú.

Ní soineanna ³ a síodh re aroile,
siol Oiliolla is goire a ngáoil—(cóir.)

As léigheann gránna gallda
dámha Éireann d’ionnarba—(cóir.)

65. Gach connsuine teann dheiridh fhocuil, édtrom bhíd far casadh mur so: Sionann 7 méd na Sionna. Connsuine teann sa cóir do chomhardadh ris 7 dá .n. édtroma d’ogham air.

¹ Ga fonn no íath (íath) as áilne. long chliach is a cáoile. (long chliach) is a cáoile. ga fonn no íath as áilne MS. The words in brackets are deleted by the scribe, who evidently began to copy the lines in the wrong order.

² = colna.

³ = soineanda.

66. CASADH PEARSAN ANN SO.

An connsuine bhíos ar lár fhocuil dá shiolla no ar tús fhocuil éinshiolla, madh pearsa an focal, ar a dheireadh síos chasus mur so: **iomramh** 7 do **iomuir**; no **ionnmhadh** 7 **ionnmhad** 7 do **ionnuimh** a ndénmhus neith aráon; no **bleith** 7 **mbleith** 7 **meilt**, cóir, **beilt**, lochdach, **meilt**, **mleith**, **meil** 7 do **mheil** a ndénmhus neith; **bleith**, **beil** a dhénmhus neith.

Fear a seirce ní ba slán,
mo ghrádh bean bheilte na brón—(cóir.)

Tinne an oibrighthe 7 an .l. do bhi ar tús an fhocuil iar ccasadh síos na haice, ór connsuine bog as cóir re .th. a ndiaigh .n. no .l.

67. NEITHI AS A TTUIGTHEAR TUILLRÉIM SÉIMHIGHTHI ANN SO.

Do 7 don, ó 7 ón, san 7 gun 7 gon 7 gan (ó bheith aige). Tuillréim úathaidh feirinnsgne 7 baininsgne, séimhighthi síorraidhe do-níd uile na ndiaigh. Do-níd soin .t. do .s. acht do 7 ó 7 gan (ó bheith na égmhuis).

68. Abhaile a mbi séimhiughadh sunnartha .s., tinne lom a hogham, [23] mur tá mac an tshuadh.

Diongna an nóssoin na nós chóir,
tiomna an tshósair gan tsheanóir.

69. Lochdach cadad ar úathadh .s. d'ogham no do gháoidheilg. Bean tsháor, lochdach, bean sháor as cóir ann.

70. Sáoi feirinnsgne, an sáoi 7 do sháoidh 7 don tsháoidh cóir, gun 7 gon 7 gan tsháoidh (ó bheith aige), gan sháoidh (ó bheith na égmhuis).

71. Ceithre huama thionnsgnus .s. ar nach ttéid uirdhiughadh na séimhiughadh, 7 ris nach cóir d'úaim achd síad féin: sg. sm. sd. sb.

72. Gach focal as a ttéid a réim d'fheirinnsgne no do bhaininsgne, an ní chuireas réim ar mhnáoi cuiridh réim orrthuibh, muna ciall shiobhuil bhíos fúthaibh, mur tá so:

Córa tríall san teach a ttáoi,
an ghrían fáoi suil deach, a Dhé.

Focuil feirinnsgne as a ttéid a réim ann so: teach 7 magh 7 gobha no file.

73. RÉIM CÉILLI COMHNAIDHE ANN SO.

Náoi n-íairmbér-la linn as léir
chuireas feirinnsgne a tuillréim,
as agus ann, do agus de,
faoi, air, uaidh, agus¹ aigi.

Focuil rena cóir comhardadh iad sin, 7 ní hiad as íairmbérladha ann, achd íairmbérladha tig ó gach focal díobh. **Ann**, a bhfior a chiall; **as**, a fíor a chiall; **do** 7 **de**, d'fhíor sin gan shunnardh, **don** fhíor ó shunnradh; **dó**, ón tabhairt atá, **de**, ón bhúain de atá. An focal tig ar fearn no ar ghuthaidhe, do-ní .d. do chur roimhe tuillréim dhe mur tá so: d'fhíor no d'Aodh, cóir, do fhíor no do Áodh, lochdach. As é do-bheir sin, anbhuiinne na nguthaidheadh ag búain dá chéile. Ní mur sin don fhocal tig ar chonnsuine, do as cóir roimhe mur so: [24] do Chunn no do Níall. An focal tig ar ghuthaidhe, ní cóir do roimhe 7 as cóir don, muna pearsa é mur so: iarraidh no fíafraighidh, do iarr, do fhíafraigh, cóir; d'iarr, d'fhíafraigh, lochdach aráon.

Fáoi, fa fhíor sin; air, ar fhíor sin; úasa, os fhíor sin; aige, ag fíor sin.

Cíall comhnaidhe as cóir sna híairmbér-laibh sin achd trí híairmbérladha dhíobh a bhédtur cíall shiobhuil do chur .i. fáoi 7 air 7 ann.

74. FOCUIL CHÉILLE COMHNAIDHE ANN SO.

Féich na bú atá ar an chnuc. Atá ualach ar an fhíor úd. Atá éin ar an chroinn úd. Atá teine san chiop úd. Créd do-bheir nach don fhear 7 don cheap 7 don chrann 7 don chnoc as cóir do thuillréim aca sin? As é do-bheir sin, an tuillréim as é cháoltur do dhénamh táoibhréime, 7 cáoladh .io. ag dul an .i. mur so: don fhíor, 7 mac an fhir aige: don chiop, 7 méid an chip; don chnuc, 7 méid an chnuic; don chroinn, 7 méid an chroinn. Ní cóir mac an fheir no méid an cheip, no a leithéid eile.

75.

Naoí n-íairmbér-la go cinnte
nach cuir réim ar feirinnsgne,
chuigi, uime, roimhe, ris,
leis, inn, seacha, tríd, thairis.

¹ is MS.

Focuil rena cóir comhardadh iad sin, 7 ag so na híairmbérladha tig úatha: chuigi, [go] fear a chiall; uime, um fhear a chiall, 7 bha fhear 7 ma fhear a chiall; reimhe, re bhfear a chiall; ris, re fear a chiall; inn, cuir a bhfear a chiall; seacha, seach fhear a chiall; tríd, tríd fhear [a chiall]; tairis, tar fear a chiall. Cialla siobhuil as cóir ionnta sin uile, [25] 7 ní chuirid feirinnsgne a n-anfa a reim a ccruth tuillréma mur chuirid cialla comhnaidhe. Rachad ar an ccnoc, ciall shiobhuil sin. Atá fear na rioth ar an chnuc, ciall chomhnaidhe sin; gé tá na rioth, as ar an chnuc atá.

76. COSG RÉIME ANN SO.

Do chonnuic sin[n] gobhal gheal
re teagh cCinn Choradh do chur—

cóir, ga a cur lochdach; ór coisgidh an t-oibriughadh no ciall an oibrighthe bhíos a ndíagh an fhocuil an réim chuireas an t-oibriughadh bhíos roimhe air, no léigidh thairis mur so:

A mbí um cheann gion go ccoisgi,
doní dream as díchoisge—

(cóir—do chosg a chiall sin.) No mur tá so:

Tug grádh a einigh ar Áodh
gur fháomh láimh san tteinidh thríom—

(do chur a chiall.) Coisgidh ciall an oibrighthe nach abuirtheas a ndíagh an fhocuil an réim chuireas an t-oibriughadh bhíos roimhe air, achd go mbí ciall an oibrighthe ann mur tá sna rannuibhsin. Do-ní dreim, do fháomh láimh budh cóir ann muna choisgeadh ciall an oibrighthe na dhíagh é.

77. An t-oibriughadh chuireas an réim, ní choisgeann féin arís é. Dobhéir ort bean do thabhairt, lochdach; ní cóir gan réim é. Ní cóir focal ar bioth as a racha a réim a ndíagh oibrighthe gan réim.

78. CUR RÉIMI ANN SO.

Ag so réim sothuigsi a n-oirchill na n-ainbfheasach, ór ní cóir focal feirinnsgne ná baininnsgne as a ttéid a réim a ndíagh oibrighthe no fuláirmhe gan réim mur so: gearr chráoibh; buail choín. Cuirid réime sunnartha [26] uirdhioghadh orra mur so:

gearr an ccráoi**bh** ; buail an ccoin. No mur so : sní shlait, no do shníeas shlait, do shníeas an slait. Lomadh as uirrdhioghadh do .s. Ní cóir ainm iollraidh ar biath a ndiaigh oibrighthi no fuláirmhe achd a ccruth tochlúighthe. Dún do leabhair, lochdach ; dn do liobhra as cóir ann. Goir na fir, lochdach ; goir na fíora as cóir ann. A fhíora as cóir ann ó ghairm agallmha.

Clocha miona as liú na leachd,
do-chiú a fhíora bhur n-aimhneart.

Do ghníeas m'eich, lochdach ; do ghníeas m'eocha as cóir ann, ó dhénmhus neith an ghníomha.

79. Lochdach ainm as a ttéid a réim no ainm iollraidh cáol ga mbí tochlughadh leathan a ndiaigh oibrighthi, ór a ccruth tuill-réime as cóir an t-ainm úathaidh as a ttéid a réim a ndiaigh an oibrighthe, 7 gach ainm iollraidh a ccruth tochlúighthe.

80. Bó 7 cnú 7 cú. Ní fhaca bhoin, ní fhaca bhú. Ní fhaca choin. Do-chiú chnáoi ngil, do-chiú chnú geala.

Do rúag mo bhú, búalaidh é,
mas é cú í Úalaigh í.

Tug Donnchadh dá lá san lá,
ma tá lá nach bronnfadh bhú—(cóir.)

81. Gach ainm uathaidh no iollraidh feirinnsgne no bain-innsgne, cáol no leathan, a n-anann a réim, cóir a réim connsuine do dhénamh no gan a dhénamh mur so : do-chiú fear, do-chiú fhear ; bris súil gheal, bris shúil ngil ; don fhíor gheal, don fhíor ghiol, cóir ; don chiop dhearg as cóir ann, don diorg, lochdach, ós' é méid an deirg [27] a thaoibhréim. Do bhuaileas choin ngil ngirr ccráoi**ch** as cóir ann.

Ní ghríosfuinn aghaidh mbuinn mbáin,
no an malaigh mur dhruim an dáoil,
no an ccréibh ngobhlánuigh ccais ccúil,
no an súil nglais soghrádhúigh sáoir—(cóir.)

An táoi**bh**réim atá a ttús an roinn chuireas an réim.

82. Coisgidh sealbhadh réim mur so :

Ná sir clach na cuirre grían,
ní bhíadh uirre achd an rath ríogh—(cóir.)

No so:

Ná sir géill ar Gháoidhealuibh
mas libh féin a bhfúarabhair—(cóir.)

Ná sir ghíalla budh cóir ann, muna bheadh an sealbhadh.

Do sgoilt giolla gég don ghiús,
do bhrég liús na Sionna súas—

cóir ó shealbhadh mur sin. Ionann oibriughadh do chur na
réimeann soin 7 a dhiúltadh.

83. CIALLA UATHAIDH 7 IOLLRAIDH ANN SO.

Ní raibhe ó Tiamdha ar tí troda,
do bhí sgíangha fhoda ann—
do bhí fiargha fada ann.

Ga, gai, cóir d'ainm úathaidh 7 iollraidh.

84. Atáid focuil d'úathadh 7 d'iollradh 7 connsuine ar a ndeireadh. **Tal** feirinnsgne, **tail** a ainm iollraidh sin; **tail** baininnsgne ar énoham 7 ar éngháoidheilg re hainm iollraidh an fhocuil sin. **Caoicdhighios** feirinnsgne, **cáoicdhighis** a ainm iollraidh sin go cáol 7 a ainm úathaidh baininnsgne ar énoham. **Bal** feirinnsgne, **bail** baininnsgne. **Pónur** feirinnsgne, **pónair** baininnsgne. Atád anma úathaidh na mbaininnsgne sin 7 anma iollraidh na bfeirinnsgne ar énoham 7 ar éngháoidheilg. **Pónuire** d'úathadh 7 d'iollradh [28] 7 d'ainm iollraidh aigi so, **pónuir**, baininnsgne. Dá ainm iollraidh 7 énaim úathaidh ann so, **pónuire**, ainm iollraidh feirinnsgne 7 baininnsgne 7 énaim úathaidh feirinnsgne. **Ga fada, gai fada, ga fhada, gai fhada. Tail mhaith, tail mhaithe.**

Mairg do-rinni an gai do ghaibhneachd,
do sgailt cridhe an Choimdheadh.

Atáid uile mur sin; ionann ogham d'ainm úathaidh 7 d'ainm ísiol iollraidh an fhocuil bhios d'úathadh 7 d'iollradh, mar tá so: **bile geal** d'úathadh, **bile gheala** d'iollradh; **bogha dearg** no **bogha dhearga** as cóir ann. An uile fhocal bhios d'úathadh 7 d'iollradh mur sin.

85. Gach ainm iollraidh rachus siolla tar an ainm úathaidh no

ghébbhus casadh, lomadh as cóir na dhíiaigh mur so: mná geala no ¹ cráobha fionna no aibhne móra. An t-ainm iollraidh nach téid, séimhioghadh as cóir na dhíiaigh mur so: fir dhonna no dhubha.

86. Duine d'úathadh 7 d'iollradh.

87. **Fíacha**, an úair anus a réim ann, ailm amháin as cóir ar a dheireadh, 7 as cóir úr 7 onn 7 ailm ar a dheireadh an úair téid a réim as 7 nach b'fíl d'úathadh 7 d'iollradh. **Fíacha** as a ttéid a réim, d'**Fhíachuigh**, mac **Fíachach**, **Fíachuigh**,² d'**Fhíachachuibh**, meic **Fíachach**, meall **Fhíachacha**. **Fíacha** a n-anann a réim, d'**Fhíacha**, mac **Fíacha**, **Fíachadha**, d'**Fhíachuibh**, d'**Fhíachadhuibh**, meic **Fhíacha**, meic **Fhíachadh**, meall **Fhíacha** 7 **Fhíachadha**. **Fíachuidh** duir go n-úathadh, as ionann [29] gáoidhealg dhó 7 d'ainm iollraidh **Fhíachach** .gh., 7 ní hionann ogham. **Fíachuidh**, d'**Fhíachuidh**, mac **Fíachuidh**, **Fíachuidhe**, d'**Fhíachuidhibh**, meic **Fhíachuidheadh**, meall **Fhíachuidhe**.

88. **Eocha** .gh., d'**Eochuigh**, mac **Eochach**, **Eochuigh**, d'**Eochachuibh**, meic **Eochach**, meall **Eochacha**. **Eochuidh** .dh., d'**Eochuidh**, mac **Eochuidh**, mac **Eochadha**, **Eochuidhe**, d'**Eochuidhibh**, meic **Eochuidheadh**, meall **Eochuidhe**. Ní thuil **Eocha** d'úathadh 7 d'iollradh mur tá so, **Fíacha**, ór ní anann a réim ann. **Fíacha** (ó ainm an duine), cosmhúil do gháoidheilg é 7 na focuilsí an tan chuirthear samhluhadh orra, gion go hionann d'ogham iad, **fíach** (ort) 7 **fíach** (ón eón). **Fíachtha** úatha aráon do thulshamhlughadh. Ní soiléir thuigthear .th. do gháoidheilg a ndíiaigh .ch. Dá dhearbhadh as cóir dona lochuibh uisge 7 dona lochthuibh úaidhe so, **luch**, ar éngháoihdeilg, 7 ní hionann ogham dhóibh.

89. Gach connsuine teann dheiridh fhocuil, édtrom bhíos iar ccasadh mur so: **abhall** 7 na **habhla**, no **abhann** 7 na **haibhne**.

90. An úair bhíos ní ar a dhiúltadh so, as, lomadh as cóir na dhíiaigh mur so: as **fearr** mé iná thú, fearn lom air. An úair bhíos neach ar a dhiúltadh so, as, séimhioghadh as cóir na dhíiaigh, mur so: as mór as **fhearr** mhé iná thú, ó's neach atá ar a dhiúltadh so as **fhearr** ann.

91. An tan teagmbuid dá ghuthaidhe re cneas a chéile gan chonnsuine eatarra, [30] gearr as cóir an cédghuthaidhe dhíobh mas guthaidhi do bhí gearr ríamh é mur so: an **la úd** 7 an

¹ na MS.

² Fíachuidh MS

ga úd, cóir do chomhardadh ; an día úd 7 an t-úa úd, lochdach d'úathne riú, ó nach rabhadar gearr ríamh.

Bean shídh go ngrúaidh ngnéfháoilidh,
ar chigh chúain dá cháoihéchuin—(cóir.)
Bean shídh go ngrúaidh ngnééidigh—(lochdach.)

Beanfaidh mé siobhal a Seaán
mun Mac nDé úd.
mun **Día** úd—(lochdach.)

92. Gach connsuine teann bhios na áonur ar lár fhocuil, síneadh gearr as cóir roimhe, mur tá so: tonn, síneadh meadhónach,¹ 7 méid na tuinne, síneadh gearr.

Mairg do-rinne an gai do ghaibhneachd
do sgailt cridhe an Choimdheadh.²

Manannán, dá shíneadh ghearra na thosach.

93. Ó ainm úathaidh 7 ó táoihreim iollraidh bheantur comhfhocail 7 tulshamlughadh, achd an táoihreim cáol iollraidh teid siolla tar an ainm úathaidh no ghébhus casadh, 7 beantur comhfhocail ó táoihreim úathaidh ag nach bí táoihreim iollraidh ga bhfaghtur teachd gáoidheilge, mur tá so:

A cCrúachanráith chúaine Chuinn,
lúacharbhláith úaine áluinn.

A cCrúachanráith atá an teagh,
treabh lúacharbhláith mná is miodh.³

Puible an thialchuire sháoir sheing,
ar beinn Chlíachmhuighi cháoihm chuirr.

Ar lár nUladh go hainmhín
slán curadh fan ccuraidhmhír.

[31] Clú an áigh do thúair a thaibhgheóir,
fúair d'aimhdheóin cháigh an cuirmhír.

94. Usguisge ón ainm úathaidh 7 ón táoihreim ísiol iollraidh; uisgeadhuise ón táoihreim ard iollraidh. Buidhe⁴ 7 úaine, budhúaine;⁵ corca 7 eórna, coirceórna sin; síoda 7

¹ meaghónach *MS.*
⁴ buighe *MS.*

² choimdheagh *MS.*
⁵ bughúaine *MS.*

³ miogh *MS.*

eang, sídeang. Báthadh guthaidhe an chomhfhocuil canamhna sin, mur tá so—

Na bodhabhla ³ cáomha cuir,
comhardha Áodha Eanguigh.

Bréid sídeingi ar slios do luingi,
d'fios díginne tuinni técht.

Mar sin ga fear nár éimdhigh
bean éimdhigh fhir don iarlfhuil ?

95. Duineata 7 meanmnach 7 corpurdha 7 dunmarbhadh, lochdach, gé chumthar iad.

96. Do-ghén d'eagla na neamhthuigseanach 7 na n-óg 7 na n-ainbfeasach míniughadh céille ar an rádhsa. Na gné don Gháoidheilg nach cóir a ttús comhfhocuil ann so.

97. Na hinnsne cédus: mé 7 tú, sé 7 sí, sinn 7 sibh 7 síad; agam, agad, agat, aga, aige, aice, aguin, aguibh, aca; leó, úatha, tríotha, tarrsa, lochdach iad féin náid a céalla a ttús comhfhocuil. A leithéide eile mur sin. Ó Néill, Ó Bríain, lochdach a ttús comhfhocuil; gach sloinneadh eile mur sin. Lochdach maith no olc a ttús comhfhocuil; deagh 7 dagh 7 droch do-ní a n-ionadh mur tá deighfhear no daighfhear no droichfhear. Lochdach iomurbháidh a ttús comhfhocuil ná faisnéis no agalluimh no iollradh [32] no iomdhughadh no áireamh no fuláireamh no pearsa loir no pearsa oile bhus girre no bhus faide dénmhus neith iná a t-ainm úathaidh, no pearsa ga mbía .dh. ar a deireadh 7 ghébhus casadh. Bráthair iomdhuighthi 7 iomurbháidha 7 disbeagadh, siúr 7 bráthair disbeagaidh, suidhioghadh no samhluhadh na .dt.,¹ ainm sgoilti, ná ainm ceirde, focal gan cheart, ná focal ar a mbí barr, no sunnradh, áirmhe náid aimseara, iairmbérta coimhleanamhna, ná greim comhfhocuil, ná comhfhocail canamhna, lochdach iad sin uile a ttús comhfhocuil cheirt.

98. Ní cóir aird ar tús no ar deireadh comhfhocuil achd soir no síar ré n-airdibh eile, mur tá so:

Goirmeas Leamhna ag tál bu-thúaidh,
Bearbha soirdheas san sál mín,
Sionann síar isin muir mhóir,
Bóinn soir ag tríall as bhur ttír.

³ boghabhla *MS.*

¹ no samhlug ÷ na samhlug ÷ na .d. *MS.*

99. Cóir áireamh ar nach bí iairmbérta coimhleanamhna a ttús chomhfhocuil, mur so:

Do sdéd asdrach ochttairngeach,
masglach méd a miontaighleach.

Ceathardhruimneach, cóir do chomhfhocail no a leithéid eile rachus a ccanamhuin mur so:

A ráith cheathardhruimneach Chuinn
leathanbhruighneach bhláith bheannchruinn.

100. Greim comhfhocuil .i. an ní nach focal leis féin téid san bfocal theagmhus na dháigh mur so: comh, deagh, dagh, droch, ro, ra, fo, fa, neamh, iom, ud, iong, mi, én, áon, do, dí, leath, as, [33] céd, fíor, é, ur, or, ath, gabhuid sin greim comhfhocuil don fhocal bhíos na mbeól, 7 lochdach a ttús comhfhocuil ó ghabhuid greim d'fhocal oile. Ionadh comhfhocuil as cóir aca uile do cháoladh 7 do leathnughadh. Lochdach ionsamhlughadh a ttús comhfhocuil mur so: infhir no iontaidhg. Lochdach comhfhocail canamhna a ttús comhfhocuil cheirt mur so: brághadbhán, no a leithéid eile.

101. Gach tinne tig a bhfocal nach bí san ainm úathaidh, munab tinne sunnartha no comhfhocuil no canamhna í, budh .th. d'ogham í, gé bheadh gáoidhealg éinfheadha¹ ar dhá chonnsuine tig a cceann a chéile, ní cóir a ccasadh, ná a n-oibrioghadh, no a mbarr, no a samhlughadh, ná san uile ogham, ogham áonchonnsuine orra achd a ccurp chomhfhocuil amháin, mur tá so: iombúaladh no aindíol no a leithéid eile, dá chonnsuine d'ogham 7 áonchonnsuine do chomhardadh riú. Greim comhfhocuil gach ní dhíobh, 7 ní hionann íad 's an comhfhocail.

102. Ceathardha d'fhoirceadluibh chongnus le neach d'fhúasgladh gach snaidhmcheasda don ogham .i. an t-ainm úathaidh d'fhéchain ar tús d'eagla a mheallta a mbunadhus an fhocuil, 7 a fhéchain ga hinnsne dhó, 7 gan éirghi do chanamhain ghnáthaigh achd le deimhin bhfoirceaduil as fearr inás í, 7 gan aithearrach oghuim do dhénamh ar chonnsuine láir anma subsdaintigh fhocuil nach comhfhocail le hégsamhlachd ngáoidheilge dá ngébha an focal chuige. Ogham an chomhfhocuil mur chantur. [34] Séimhioghadh as cóir ar tús an fhocuil déigheanuigh don chomhfhocail muna bhaca cadad no bádhadh connsuine. Gan .s. gan

¹ éinfheagha MS.

uathadh gan fearn ar tús an fhocuil déigheanaigh don chomhfhocail achd .sg. sm. sd. sb. Lochdach .h. d'ogham no do gháoidheilg re hucht .r. no .l. no .n. no ar lár¹ comhfhocuil.

103. DO CHADADUIBH NA CCOMHDHÚTHCHUS.

Ní thuigeann teanga .dh. no .th. do gháoidheilg a ndiaigh .d. no .t. a ccruth dá mbíd, no a ndiaigh .n. no .l. no .s. tar chumhachduibh an chaduid. Gibé do .c. no do .g. bhús déigheancha abhala a chéile ní cóir séimhioghadh do gháoidheilg air gé madh cóir d'ogham é. Atá .m. 7 .b. 7 .p. 7 .f. mur sin. Ní théid .ch. garbh 7 .c. no .g. oile na chéile; gidh eadh ní cóir séimhioghadh ar .c. no ar .g. na dhiaigh, mur so:

Do chuir sé fholtanus air,
an té dhrochgabhus deachmhaidh.

Mó do-gabhair cáoi ar an ccreachgoid,
ní faghuil² láoi chleachduid cách.

Ní bhí .ch. mín a ndiaigh guthaidhe leathuín a bhfocal³ ar bioth, (gé tá **braclan**, cóir, ón ainm úathaidh na .ch. garbh a ndiaigh ghuthaidhe cháoil) muna chongmha cadad .c. no .g. é, mur tá droichgníomh no droichcíall.

104. Cúig connsuine gan uirrdhiughadh do gháoidheilg .s. m. r. l. n. A trí dhíobh gan tshéimhioghadh .r. l. n.

105. An tan teaguimh connsuine crúaidh 7 connsuine garbh dá chéile a ccomhardadh do-ní brígh connsuine bhuig don chonnsuine chrúaidh, 7 brígh connsuine édtruim don chonnsuine gharbh.

106. An tan teaguimh dá chonnsuine gharbha dá chéile [35] a ccomhardadh do-ní brígh connsuine édtruim do chonnsuine éigin díobh, 7 nífeas cía dhíobh dá ndéntur.

107. An tan teaguimh connsuine bog 7 connsuine garbh dá chéile a ccomhardadh do-ní brígh connsuine édtruim don chonnsuine gharbh, 7 anuidh an connsuine bog na áit féin.

108 **Mar**, gan, dar, cuirid réim síorruidhe. Ní cóir iollradh gan áireamh na ndiaigh achd a ccruth tochlughthe.

109. Achd 7 nó 7 gach ré, ní léigid réim tharrsa ar an

¹ ar lár lár *MS.*

² foghuil *MS.*

³ abfoc— *repeated in MS.*

bhfocal teaguimh na mbeól, 7 ní chongmhuid gan réim achd sin, mur tá so :

Níor thuill achd crann di dhiomdhaidh
's do bhí fiodhbhaidh ann d'abhluibh.

110. Ó phearsuin lóir as mó bheantur iomurbháidh, mur tá so : as lór mo ghile, 7 as gile mé iná thú. Trí shiolla as cóir a mbráthair na hiomurbhádha tig ó phearsuin lóir, mur tá so : as gilide no as duibhidi. As eadh as pearsa lóir ann, focal ga mbi teachd gáoidheilge na dhiaigh so lór, 7 d'fheirinnsgne an chuid diobh bhíos a n-éinshiolla mur so, geal no dubh, 7 do bhaininnsgne as cóir an chuid bhíos a ndá shiolla, an g[h]ile no an duibhe ; a leithéide eili mur sin. An chuid don phearsuin lóir tig ó dhá shiolla, casadh do-níd mur so : lór a dhísle 's a ísle 's a úaisle ; úaidhe so díleas 7 ísiol 7 úasal tigid.

111. An chuid don iomurbháidh nach ó phearsuin lóir tig, a n-éinshiolla bhíos, mur tá so : as sía, no as mó, no as teó mé ina thú. Dá shiolla as cóir a mbráthair na hiomurbhádha sin, mar tá so : [36] as síaide no as móide no as teóide no as feirde, no a leithéide. Lochdach a ttús chomhfhocuil iad.

112. Ag so an chuid don phearsuin lóir as cóir a ttús chomhfhocuil, mur atá fad no méd, focuil ghabhus ceirt leó féin 7 nach beantar ó fhocal eile.

Feirde médchuma Í Mháoil Bhrénuinn,
édtruma a tháobh shéghuinn shúaire.

Fúair Oilill go n-aigheadh bfairsing
foirinn bhfaidshleagh ¹ nglaisshlim ngér.

113. Disbeagadh cáol no leathan, gibé d'fheirinnsgne no do bhaininnsgne ó mbeantur é d'fheirinnsgne as cóir é. Dá dhearbhadh sin as beinín fionn as cóir ann.

Bean ainmín ler sáoradh sinn,
báoghal linn do Shaidhbhín sheing—(lochdach.)
báoghal ionn do Shaidhbhín sheang—(cóir.)

114. Bráthair disbeagaidh cnoc no cnocán, slat no slatán, no a leithéid eile.

115. Siúr disbeagaidh fuileóg, sálóg, feadóg, máológ, úatha so atáid, fuil, sál, fead, máol. Lochdach iad féin no a leithéid a ttús chomhfhocuil.

¹ bhfaidshleadh MS.

116. Ag so an t-íomdhughadh, conach, dáoineach, dámhach.

117. Bráthair an íomdhuighthe: fíonmhur, férmhur, feólmhur. Lochdach ceachdar dhíobh a ttús comhfhocuil mur so:

Teach san ród bhláith bhileachbhothach
do sháith an t-óg eineachbhreathach—(lochdach.)
(bileachrothach—cóir.)

118. Ní cóir don iollradh a ttús comhfhocuil achd an táoibhréim iollraidh amháin.

119. Lochdach samhluhadh a ttús comhfhocuil, mur tá so: infhir no fearamhuil no feardha.

120. Ní íomchrann an samhluhadh slonnadh, mur tá so:

[39]¹ As díarmaddha í Dhuibhne an dál,
ágh suirghi Díarmada a ndún—(lochdach.)

121. As í an fhaisnéis nach cóir a ttús chomhfhocuil, fúarus, do-chéabh, tiogabh, no a leithéid eile.

122. Feabhas, fiú, féin, dég (an áirmhe), focuil gan cheart uile iad sin; lochdach a ttús chomhfhocuil iad.

123. Ainm trí siolla do cheird no dá shiolla: figheadóir, muillneóir; ón tuillréim iollraidh bheantur an t-ainm ceirde. As uime nach cóir a ttús chomhfhocuil é, mur atá so: dona soighdibh, soighdeóir úadh, dona muillnibh, muillneóir úadh.

124. Ainm sgoilte nach cóir a ttús chomhfhocuil: Fégh fa lighe, no Giolla na náomh, no Mac Raith.

Fégh fa lighe sa² lí mur ghrís,
arís dí ní gile an ghéis.

125. Áirmhe 7 aimseara 7 íairmbérladha coimhleanamhna ann so.

An tan bhíos íairmbérle ceanguilti don áireamh, lochdach a ttús chomhfhocuil é mur so: a trí, a cúig, a naoi, a deich. Aimseara, íairmbérle coimhleanamhna: ané, aníogh, amárach, anoirthear, anunn, anall, lochdach a ttús chomhfhocuil iad no a leithéid eile. Níall Naoighíallach cóir do chomhfhocail; gach áireamh eile rachus a ccanamhuin mur sin.

126. Na hairde, adubhradh a ttús chomhfhocuil iad.

Cosmhuil fráoch í Rosa Rúaidh
's an gháoth anosa anorttúaidh.

¹ See note I on p. 13.

² omit.

127. O gach éntáoibhréim achd ag pearsuin bheantur ion-shamlughadh. Ón tuillréim iollraidh nach anann a n-éinshiolla bheantur samhlughadh amhail 7 iomdhughadh 7 pearsa lóir 7 pearsa oibrighthe [40] 7 pearsa iomurbhádha an iomdhuighthe. Dá n-anann a n-éinshiolla, a bhúain ón táoibhréim iollraidh, mur tá so: **banamhuil**, cóir, **mnaamhuil**, lochdach.

128. **Ag sin, ag súd, is ag so,**
comhchóir réim is ainm orra;
mo chean, mairg, is moghénur,
gibé tráth a tteigémhadh.

Cóir [réim] 7 ainm na mbéluibh sin, **ag sin mhnáoi ngil,**
ag sin bean gheal. Atáid focuil an roinn sin uile mur sin,
mur so:

Ga fhaigín an fheadh do bháoi,
mo chean mhnáoi.

Mairg file tarla re a ttáoibh
dá chráoibh fhalmha a bhfine féin.

129. Fíche adhbhar sa háon dég
chuireas réim, rádh nach deirméd;
tearc don chédfhrois do chichfe,
a n-égmhuis an oibrighthe.

Ag sin a ceathair ar fhíchid is na trí rannuibh adubhart thúas roimhe. **Mar, gan, dar, ní fiú, 7 ní fhuil.** Ó. an tshloinnti 7 ailm na hagallmha do fháguibh Gofraidh Fionn, 7 do aguir Ceann Fáoladh¹ Ó Cuill é, 7 adubhairt gur mhó iná sin é, 7 gurab díobh **íar bhfíor 7 ar bhfíor 7 íairmbérta** na guidhe.

130. **Ar an ttreas n-asbal, ar an treas asbal, ar na trí hasbuil, ar na trí hasbala,** cóir.

Ar na **hasbala** ar na **hógha,**
ar na **haingle,** inneóin ghlan,
ar na náoi ngrádha ór ghein aingeal,
geibh slána 7 daingean damh.

131. Do chuirfeadh **dochum** focal a ccruth táoibhréime damadh cóir é, 7 do sháoil an fear do-rinne an rannsa gur chóir e:

Giolla 7 clíabh is cochall
dochum Sionna síar seacham—(lochdach.)

¹ faghla ms.

[41] **Go fear** do-ní a ionadh so, **dochum fir**, 7 **gus an bfear** an úair bhíos sunnradh air.

132. Ní chuireann éiníairmbérta focal a ccruth táoibhréime achd **.ó.** an tshloinnti 7 **.a.** na hagallmha 7 ní chuireann **.a.** na hagallmha baininnsne a ccruth táoibhréime, ná feirinnsne téid siolla tar an ainm úathaidh ar a tháoibhréim, no go ttiocfa consuine comhuidheach ar a dheireadh, mur tá so: **Áodh** 7 mac **Áodha**, **rí** 7 mac an **ríogh**; **a Áodh**, **a rí** as cóir ann ó agalluimh. Gach focal feirinnsne a n-anfa a réim, 7 nach racha siolla tar an ainm úathaidh ar a tháoibhréim úathaidh 7 nach ttiocfa consuine comhuidheach ar a dheireadh a ccruth táoibhréime, as cóir é ar a ghairm agallmha mur so: **a Dhomhnuill**, no **a Dhonnchaidh**, no a léithéid eile.

133. As **deighbhisigh** an duine,
an t-eighrisin Orluidhe—(lochdach.)

Ní deighbhisigh an duine—cóir. Na fhocal atá **ní** ann sin. Ní déntur táoibhréim gan ní reimhe achd leis an íairmbérta adubhart ó chianuibh.

134. Ón tuillréim úathaidh bheantur an táoibhréim mur tá so: **d'fhior** 7 mac **fir**. Ón ainm iollraidh bheantur an tochlughadh, 7 bídh cuid de nach anann aige, mur atá: marbh **Ghulla** 7 **Golla** no a leithéid eile.

135. Gach ainm úathaidh a n-anann a réim ar a thuillréim úathaidh, cóir a réim chonnsuine do dhénamh no gan a dhénamh. Gach ainm úathaidh as a racha a réim ar a thuillréim úathaidh [42] ní cóir gan a réim do dhénamh, 7 as cóir a dheireadh a **n.u.** 's a **n.o.** 's a **n.a.** má bhíos leathan. Gach ainm iollraidh comhfhada coimhleathan re a thochlughadh, cóir a réim consuine do dhénamh no gan a dhénamh, 7 ní cóir a dheireadh achd a **n.a.** amháin, madh focal leathan é. Gach ainm cáol iollraidh ga¹ mbí a thochlughadh leathan, ní cóir gan a réim consuine do dhénamh 7 as cóir deireadh a thochluighthe a **n.u.** 's a **n.o.** 's a **n.a.**, mur atá: na **traighe** 7 íarr **thrágha**.

Léig **Giolla** na náomh anunn
na táobh re giolla an ghabhann—(cóir.)

Cuir **Giolla** na náomh anonn—(lochdach.)

136. Don fhocal déigheanach don chomhfhocal téid a cheannus 7 a cheart [7] a innsne, 7 do-ní sé baininnsne don

¹ ga ga MS.

fheirinnsgne 7 feirinnsgne don bhaininnsgne, 7 do-ní pearsa lóir an tulshamhluighthe baininnsgne don fheirinnsgne .i. **an fhear-dhachd**.

137. As éidir go reich ochd siolla do chur a ccomhfhocail, 7 ní cóir ní as sía iná sin do chur ann, mur atá so: **leadhb 7 breab 7 sgíos 7 seang 7 geal 7 dlúith 7 dos 7 tiogh, leidhbreisgeiseingeallútoisdiogh**. As lór ar labhrus de sin.

138. **Fiche 7 dubh, ficheadhubh** ón ainm úathaidh, **fichea-dubh** ón táobhréim iollraidh, méid na **bfichead**¹ lochdach a ttús comhfhocuil, ó do chas sé.

139. **Bile 7 dream, bileidhream** a chomhfhocail, 7 síneadh meadhónach² as cóir na lár an tan atá carn do chonnsuinibh [43] édtroma ann ó chomhfhocail an³ anma úathaidh 7 an táobhréime ísil iollraidh; ór an tan teaguimh dá chonnsuine édtroma, no connsuine teann 7 connsuine édtrom, no carn do chonnsuinibh teanna 7 édtroma, dá chéile, ní cóir síneadh gearr rompa, mur tá so: **ar sgoilne no coinnle no fían Bhoirne** cóir do chomhardadh. **Bileidream** as cóir ann ón táobhréim ard iollraidh; síneadh gearr as cóir ann ó do-chúadar an dá .d. na chéile.

140. **Bileathrom** comhfhocail an anma úathaidh 7 an táobhréime ísil iollraidh; a n.ea. 's a n.io. as cóir a lár.

141. Gach focal bhíos leathan a n-anann a réim, nach bía connsuine ar a dheireadh, ní cóir a dheireadh achd a n-ailm amháin, 7 do-bheir barr no comhfhocail .u. 7 .o. chuca mur so, **an boghaso**, cóir a lár a n.u. 's a n.o. 's a n.a. ar luighe don bharr air; mur sin dó re ccomhfhocail.

142. **Bogha 7 donn, boghadhonn** a chomhfhocail ón ainm úathaidh 7 ón táobhréim ísiol iollraidh, **boghadonn** a chomhfhocail ón táobhréim ard iollraidh.

143. Gach focal leathan as a racha a réim, cóir a dheireadh a n.u. 's a n.o. 's a n.a. le connsuine do bheith ar a dheireadh no gan a bheith, mur tá so: **mala 7 don mhalaigh, 7 gobha no comha** as a ttéid a réim.

144. **Duine 7 fogha 7 sgiath, dunfhoghaisgiath** a chomhfhocail ó ainm úathaidh an **duine** 7 an **fhogha** 7 ó tháobhréim ísiol iollraidh an **fhogha**. **Dáonfhoghaisgiath** a chomhfhocail ó tháobhréim iollraidh an **duine** 7 ó ainm úathaidh 7 ó tháobhréim [44] ísiol iollraidh an **fhogha**. **Dunfhoghaitsgiath** ó ainm úathaidh an **duine** 7 ó tháobhréim ard iollraidh an **fhogha**.

¹ bfichead MS.

² meadhónach MS.

³ an an MS.

an fheartachd	}	. . . a bpearsa
an fhearrthachd		
an fhearrdhachd		
infhir	}	. . . a ionshamhlughadh
infhear		
fearamhail		an samhlughadh amhuil
an fhearamhlachd		a phearsa
fearach an baili		an t-iomdhughadh
an fearachadh		a phearsa
atá an baile ag fearachadh,	}	a phearsa oibrighthe
7 ag fearughadh		
do fhearuih an baile		a dhénmhus neith
an fhearuihe		an phearsa lóir
as fearuighe mé iná thú		a phearsa iomurbhádha

152. [Sgían, don sgín, méd na sgeine, na sgeana, dona sgeanaibh, méd na sgean, íarr sgeana]

sgíantha	{	tulshamhlughadh an anma
sgíandha		
an sgíantachd	}	. . . a bpearsa
an sgíandachd		
sgeantha	{	tulshamhlughadh an táoibh-
sgeandha		
an sgeantachd	{	a bpearsa. (Cóir síncadh gearr no meadhónach ann sin no na leithéid eile.)
an sgeandachd		
insgeine	}	. . . a ionshamhlughadh
insgean		
sgeanamhuil		an samhlughadh amhuil
an sgeanamhlachd		a phearsa
sgeanach an baile		an t-iomdhughadh
an sgeanachadh		a phearsa
do sgeanuigh		a dhénmhus neith
lór a sgeanuighe		a phearsa lóir
as sgeanuighe sinn iná sibh		a phearsa iomurbhádha

153. [46] Sáoi, do sháoidh, mac súadh, sáoithe, sáoidhe, do sháoitibh, do sháoidhibh, meic sháoitheadh, meic sháoidheadh, meic shúadh, gan sháoithe, gan sháoidhe.

sáotha	{	tulshamhlughadh an anma
sáodha		
an tsháothachd	}	. . . a bpearsa
an tsháodhachd		

súadhdha	{	tulshamhlughadh an táoibh-
súadhtha	}	réime iollraidh
an tshúadhtachd	{	. . . [a bpearsa]
an tshúadhdachd		
ionsháoitheadh	{	. . . a ionshamhlughadh
ionsháoidheadh		
ionshúadh		
sáoitheamhuil	{	. . . an samhlughadh amhuil
sáoidheamhuil		
an tsháoitheamhlachd	{	. . . a bpearsa
's an tsháoidheamhlachd		
sáoitheach	{	. . . a iomdhughadh
sáoidheach		
an sáoitheachadh	{	. . . a bpearsa
an sáoidheachadh		
do sháoithigh	{	. . . a dhénmhus neith
do sháoidhigh		
lór a sháoithigh	{	. . . [a phearsa lóir]
's a sháoidhigh		
as sáoitighi	{	sinn iná sibh . . . a iomurbháidh
's a[s] sáoidhidhi		

154. Solamh, do Sholamh, do Sholmhuin, mac Soluimh, mac Solmha, mac Solmhan, Soluimh, Solmhuin, do Sholmhuibh, do Sholmhanuibh, meic Sholamh, meic Sholmhan, meall Sholmha 7 Sholmhana

Solamhtha	{	ón ainm úathaidh 7 ó
Solamhdha	}	tháoibhréim dhiobh
an tsholamhthachd	{	. . . a bpearsa
's an tsholamhdhachd		
solmhanta	{	ón táoibhréim iollraidh
solmhanda		
an tsholmhantachd	{	. . . a bpearsa
's an tsholmhandachd		
ionsholuimh	{	. . . ón táoibhréim úathaidh
ionsholmha		
ionsholmhan		
ionsholamh	{	. . . ón táoibhréim iollraidh
ionsholmhan		
solmhamhuil	{	. . . an samhlughadh amhuil
solmhanamhuil		

an tsholmhamhlachd	}	. a bpearsa
an tsholmhanamhlachd		
solmhach	} a iomdhughadh
solmhanach		
an solmhachadh	}	. . . a bpearsa
's an solmhanachadh		
do sholmhuigh	}	. . . a dhénmhus neith
[47] do sholmhanuigh		
lór a sholmhuighe	}	. . . a phearsa lóir
's a sholmhanuighe		
as solmhuighe	}	sinn iná sibh . . . a iomarbháidh
's as solmhanuighe		

155. Túata d'úathadh 7 d'iollraidh.

túatatha	{	tulshamhlughadh an anma úathaidh 7 an táoibh- réime ísil iollraidh
túatadha		
an túatathachd	}	. . . a bpearsa
's an túatadhachd		
túatadhtha	{	tulshamhlughadh an táoibh- réime aird iollraidh
túatadhdha		
an túatadhthachd	}	. . . a bpearsa
's an túatadhdhachd		
ionthúata	{	a ionshamhlughadh ón táoibhréim úathaidh 7 iollraidh
ionthúatadh		
túatamhuil	}	. . . an samhlughadh amhuil
túatadhamhuil		
an túatamhlachd	}	. . . a bpearsa
's an túatadhamhlachd		
túatach	}	. . . a iomdhughadh
túatadhach		
an túatachadh	}	. . . a bpearsa
's an túatadhachadh		
do thúatuigh	}	. . . a dhénmhus neith
do thúatadhuigh		
lór a thúatuighe	}	. . . a phearsa lóir
's a thúatadhuighe		
as túatuighi	}	sinn iná sibh . . . a iomurbháidh
's as túatadhuighe		

Gach samhluhadh leathan úathaidh 7 iollraidh mur sin.

Ná bí dhamh, a dháoi na lochd,
gabh mur táoi leis an **túatachd**—(lochdach.)

156. Ní sine m'áoissi iná m'eagna,
file áoisi **seanda** sinn—(lochdach.)

Síneadh meadhónach¹ as cóir san bhfocal sa seanda, no gáoidhealg connsuine theinn, an tan nach báithítear do gháoidheilg an **.dh.** sin a tshamhluighthe, agus an tan bháithítear, a shíneadh féin san bhfocal. A ndiaigh **.n.** no **.l.** mur sin bhíos, madh focal shínidh ghirr é.

157. [48] Gach ainm úathaidh feirinnsgne 7 gach ainm ard iollraidh, lomadh as cóir na dhiaigh. Gach ainm úathaidh baininnsgne 7 gach ainm ísiol iollraidh, séimhioghadh as cóir na dhiaigh. Gach tuillréim úathaidh feirinnsgne no baininnsgne, séimhioghadh as cóir na dhiaigh. Gach táoibhréim úathaidh feirinnsgne nach racha siolla tar an ainm úathaidh, 7 nach gébha casadh, 7 nach ttiocfa connsuine comhuidheach ar a dheireadh, séimhioghadh as cóir na dhiaigh. Gach réim úathaidh 7 gach táoibhréim ísiol 7 ard iollraidh, uirdhiughadh as cóir na dhiaigh.

158. Gach réim iollraidh 7 gach tuillréim ísiol 7 ard iollraidh, lomadh as cóir na dhiaigh. Gach ainm iollraidh comhfhada coimhleathan re a thochluughadh, cóir a réim connsuine do dhénamh, no gan a dhénamh 7 ní cóir deireadh a thochluighthe achd a **n.a.** amháin. Gach ainm iollraidh cáol 7 a thochluughadh leathan, ní cóir gan a réim do dhénamh, 7 as cóir deireadh a thochluighthe a **n.u.** 's a **n.o.** 's a **n.a.**

159. Focal do-ní dá tháoibhréim no táoibhréim 7 moladh 7 sloinneadh, as aige as cóir sléгур. Focal do-ní trí táoibhréime, no dá tháoibhréim 7 moladh 7 sloinneadh, as cóir sléгур 7 barra 7 láinshléгур. An cédtáoibhréim ag aithearrach leis an sléгур mbona, an dara táoibhréim leis an sléгур mbairr, íad aráon leis an láinshléгур. Sléгур an lomtha 7 an uirdhighthe ag dul a séimhioghadh. Sléгур an tshéimhighthe ag dul a lomadh. Ní théid sléгур tar uirdhiughadh no tar **nó** no tar **ná** ná tar **agus**, ná tar thulshunnradh, no tar shunnradh innsgne.

¹ meaghónach MS.

II. DECLENSION

MSS. C = C.II.3, Stowe Coll., R.I.A. (vellum), second section, pp. 1-24, defective at beginning and end.

C² = *id.*, third section, fol. 1-19, another copy of the same recension, dated 1552, defective at beginning.

H = H.2.17, T.C.D., pp. 252-278, defective at end.

P = 24.P.8, R.I.A. (paper), pp. 51-183.

The three recensions differ in the number and order of paragraphs, words, and metrical examples. This edition follows the text of CC² and combines the material of all of them. Variant spellings are rarely noted, except when they help to fix the form or the meaning. Extensions are not indicated when the full spelling is obvious or is found in one of the copies. Accents are silently added if they occur in any of the MSS., or if the length of the vowel is well known or established by the metre. Likewise *ch*, *th*, *f*, and *s* are printed if the lenition is marked in any copy. The following abbreviations are retained: *.b.* = *baininnsne*, *f.* or *fer.* = *ferinnsne*, *.c.* = *cóir*, and *.l.* = *lochtach*.

^a = wanting in H, ^b = wanting in P, and ^c = wanting in C². These letters follow single words, precede and follow groups of words, and are prefixed to lines of metrical citations.

LEABHAR CEART ANN SO¹

[H.2.17 p. 252a]

1. **FINE**,² don fine, méd an fine, méd na fine, na fine, na fineda, dona finib, dona finedhaib, méd na fine, méd na fined,³ tug fine 7 fineda let.³

Aicme, maicne, buille, buile, bine, machaire, inmhe, náire, cruinde, cruine (acht gan illrugad aice⁴), trícha triúcha (chéd), loisi (in tsáegail), [cairde, céilidhe P], fregra (acht canamhain aige⁵) inand íat.⁶ [méd na tríocha chéd as .c. ann, .l. lomadh air. duine freagarthach .c. d'iomdughadh canamhna P.]

¹ Title only in P

² Buille P

³⁻³ gan bhuilleadha P

⁴ iollradh aca P

⁵ ceart canamhna aice P

⁶ ionann ghabhuid d'íathadh 7 d'iollradh .dfer. 7 do .b. agus a réim ag anamhain ionnta P

Do athairg cathaighe ó Cuind · **mhachaire** clachaird Conuill.

$[P \text{ adds}]$

25 Teann ar **aicme** an dá Eóghun - ceann deóradh **mhaicne** Míleadh.

Comha, rogha [ragha P], díga, dimda, esbarta,¹⁷ menma, [almsa P],¹⁸ d'ferindsgne an úair anus a réim indtu, 7 do banindsgne an úair théid a réim asda, acht menma do banindsgne an úair anus a réim indte leis.¹⁸

¹⁸⁻¹⁹ a réim ag anamhuin ionnta .dfer. 7 ag dul asda do .b. achd menma do .b. an
 fair anus a reim ionte da n-iomarcuigh P *Here follow in P* exx. 76 and 108-117.

A mbráithri .fer.¹ and so síis.

Bogha, luisne, gloine, esgra, lágha láighe, rámha ráimhe, dorchla (ón dorus), dornchla (an chloidhimh),² rúainne róinne, dumha, téarma, dénta, damhna domhna, Feabhra, casnaighe, pónuire, fatha fotha, cura cora cara (an tsíl), (scura sgora, lochtach³), [252 b] méra méire, éasca éisce, turchuirthe torch-ortha, tunna [c. tonna .l. ón chéill sin P], findta, impa, sompla [sómpla P], sgoláire, bicáire, díslí díсне dínsi díside dídsé (dílsi .l. ón chéill⁴ sin), cónsabla cónsapla cónsdabla cónsdapla, Fíacha (a n-anond a réim), corca coirce, roda roide, soile seile, oire ere, oigri eghre, caile (acht an bainindscne⁵ indte),⁶ grása grásda grádsá, múta móta .c. (múda móda .l.⁷), sgiúrsa, sosgela, díllechta (ón dá chéill), imthúsa imthósa, díрма, dingna, sdíma, lugha luighi (in leabhuir), luighi loighe lighi (na leaptha), coigle, fríthe, oighe, gruigne, tuindte,⁸ scele, bruinde, coindealbra, síssa (ón chúirt), umha, búcla, colpa calpa, drumchla, érma, ringcne (gan illrugad),⁹ béinde méinde (ban), beindsí béinse (tuighedh¹⁰), meile beile (na brón), coindle (ón chonnalach), cloidhe .c. (cluidhe .l.), techta tochta, dula dola, táille, táibhle, máille, asa, croidhe cridhe, baile, sicne, ticne, tánuise tánoisde, tigerna, páкса, próitsi bróidsi [próisde bróisde P], laithe, áighe ágha, rulla rolla,¹¹ céibhe¹² (na long), sparra,¹³ crooighe.¹⁴

[P adds]

fudhba, pollaire, bárdá, tóramha tóruimhe (ón tsochruide), fulachda folachda falachda, taisénta taiseónta, táimhsénta taimhseónta, taisbénta taisbeónta (beithe séimh leis orra), athuinne aithinne, udhachda,¹⁵ calla, pérла, funnsa fonnsa, eitre, loinnte luinte, sgige, teóra, treagha, tábhairne táibhirne, bugha, gaile, leasgailte, seise, saíghe, gaduighe, taisgéltá, faithe, baile .c. (l. canamhuin aige), foichne, cúнна cáonna, dorchá doirche, iorna, líne, díne, baránta baránda barána, guthaidhe, acaire ancaire .c. (ón éenchéill), amuisge, asna, gúailidhe, libhearna, ainne, doighre daighre, cuisne, arra, alla, cnairre, forba, sdargha, urla orla earla, úaithne úaidhne úaidne, ruibe ribe, fochla¹⁶ (féinneadh), cófra, gaisde, gábla, ionann ghabhuid d'uathadh 7

¹ Bráithreagha .fer. comha P

² on chloidheamh P

³ written out H, .l. araon P

⁴ cheil II

⁵ bainingscne H

⁶ achd innsne .b. ann P

⁷ achd ó shamhlughadh add. P

⁸ toinnte tuinte P

⁹ on tsleidh P

¹⁰ na tuigh .l. P

¹¹ rolda H

¹² céidhe P

¹³ sbairre P

¹⁴ crooaidhe P

¹⁵ ughachda MS.

¹⁶ ochla MS.

d'iollradh .dfer. 7 do .b. mur tá comha a n-anann a réim, omna
(7 do-rinneadh do .b. leis é), fogha fagha.

C.II.3 third section, fol. 1a*

- ^a Dín do chráoihb ar lár **luisni** . **cuisni** bráoin ag tál tairsi.
^a D'féin Tulcha ag techt re n-athnamh . gabthur **drumchla** secht
slighthedh.
^a Tigfa ar **sísa** anall do nim . sa crand rer síl Ísa a fuil.
Fógra **sísa** ar Chloinn¹ Carthaigh . do roinn chíos² ar Chonall-
chaibh.
30 Cermad Milbél fa marbh dhe . arm rinnér mar an **rinneni**.
^b Rí na ndúl an rí do-roighni . do-ní úr don **coinnli** chríon.
^a Ní misde sógh **méine** mílún³ . Éiri ar ansógh.⁴
^a Asdegh racha don réimsi . **béinsi** slegh⁵ ndatha ad díaidhsi.⁶
Bró bhord agus⁷ bró **bheinsi** . is mó is ord san Éirinni.
35 Ga cend **beinnsi** dar⁸ benadh . gerr ón deilbhsi a dúaitniugad.
^{ab} **Beinnsi** ógh ar bhur n-again⁹ . slógh ré treibhsi⁹ tallamuin.
(da-rinnedh sin ón beinsi ban)
^a Ní fer **gráds** dh'¹⁰ Éirinn é . gu mbé an fáds Félím fáoi.
^a Mór do bhoing díim gu drásda . **grásda** rígh an chroinn chésda.
^a Ní bhí **búcla** dá mbí ad thigh¹¹ . gan trí chúpla dho¹² chaiplibh.
40 Cuimnigh go bfuil a rí ad **rolla** . fuil na dtrí gColla ar do chúl.
A chinn Bríain Sléibhi Snechta . Éiri ad dhíaidh¹³ is **díllechta**.¹⁴
[Nocha nfidir dall ar domhan . caidhe sgeach fa sgáoileann bhois P]
ga¹⁵ magh foda lom a luighend¹⁶ . ga poll **roda** a gcuirenn chois.
Lé **hesgra** airgid an úain . an úair airgid **esgra** óir.
^a Ríoghna is coin na gCíarroighech . soir na **dhíorma**¹⁷ dédhenach.¹⁸
45 Fúair sebac Sléibhi Lugha . fochain¹⁹ far bhris béllugha.
Ben finn ar drumchlár **dumha** . os cionn churchán chréduma.
^a An brég nar íalaigh²⁰ a **humha** . créd fa dtabhair **lugha** lé.
^a Sreabh fiúar ga²¹ hibhe dho bosaibh²² . slúagh na **lighi** a gcosair
chró.
Fáigfidh²³ leth a gcos²⁴ ad chána . dá mbeth cros gach **ágha** d'fir.
50 * Cáidh na colla . báidh a **thonna**²⁵ na trócaire .l.
A gcuirí a glais **chluidhe** teilgthi . as lais chuire²⁶ teinnti a dtor .l.

* C² begins.

¹ ag cloind H, ag cloinn P	² cios C ²	³ meisde sódh méinne míolún P
⁴ ansógh P	⁵ sleadh P	⁶ adiaighsi C ² , ad diaighsi P
⁷ is C ² , 7 P	⁸ ar ar H	⁹ Read treimhsi ? ¹⁰ ar P
¹¹ atigh C ²	¹² do P	¹³ ad diaigh H, adiaigh C ² , ad dhíaidh P
¹⁴ dílechda H	¹⁵ ge P	¹⁶ loighend C ² ¹⁷ an díorma P
¹⁸ degenach C ² , déighenach P	¹⁹ fachuín P	
²⁰ íol C ² , íal : P	²¹ 2 P	²² do bhosaibh P
²³ Fúigf. H, Fúigfidh P	²⁴ choss H, chos P	
²⁵ síc P, Cána mo cholla . báidhí a tonna C ² .	²⁶ chuir C ²	

C.II.3 second section, p. 1a*

- Caidhe an lis no an **cloidhi**¹ cuir . nach bfoighi² a fis a nUlltuib.³
 Do-chí an **sciúrsa** do-chí an cló . sí don iúlra nír impó.
 Sáor dar **coicli**⁴ clann in tsáir . nír scafl ball oibri dar úaig.⁵
 55 ^a Cloch búadha i ndédchnáim do **dornchla** . sbécláir úamha dorchaduid.⁶
 Gid imda ar tech ndíabail **dorchla** . íadhaidh nech fa **dorchla** a dorn.
^a **Soiscéla** thall ar do⁷ tháobh . ball daíbh nach coiscéra chéill.
 Geibh ad **chridhi** do chredha . beir sidhe ar in **soiscéla**.
 Os cinn na n-uile aingil⁸ . don chuirí find archaingil.⁹
 60 ^a Mó do **sceile** ég an fír . iná céd eili d'úaislib.
^a Inadh **luinnte**¹⁰ tre theagh túir¹¹ . do súigh¹² **tuinnte**¹³ gel don gréin.
 D'finntoigh¹⁴ na críchi do-chúadhus . **fríthi** Finntain úaras¹⁵ and.
 Do bruith¹⁶ chuigni fa chlochaibh . do **gruigni** do¹⁷ gróntachaibh.
 Ata sí ag snoighi mo bhall . mar do-ní an t-oighi an t-íarann.
 65 ^a Budh meisdí **bailti** an beatha . na ceatha failci fliucha .l.
^a **Comráithni** trúagh re Torna . [agam d'éis a baramla. P]¹⁸
 (Do .b. as cóir comráithni 7 adubrad gurab .f.¹⁹)
^a Égin **fudba** daingni dóib . do burba tslóigh Gaillbi²⁰ a nglíaidh.
^b Ní ticc a cnaí íolaim **omna** . ní thoraig²¹ saí a **domna** dúadh.
^a Tig ót **omna** faidchennaigh²² . an chomhla na codchannuib .l.
 [ót omna faidcheannach as .c. ann P]
 70 ^a Ó Concobuir na cíabh lag . fer **taiscélta** ar thír námad.
^a Leisin mbréid sróllchon sénta . bóchródh téid dá²³ **thaiscéla**.
^a No gur blagh ó Róigh **rámha** . **rámha** dóib do gab gíalla.²⁴
^{ab} Mé an fear re hágaid na húaigi . tabair let an **láighi**.
 [Not in CC²]
^b Láegh rooighe síthe sin . **crooighe** críche Caisil.
 75-6 Fis a mbrígha do-beir d'ílidh . nach beir²⁵ **díga** d'idhibh²⁶ óir.
 An t-espugsa ag anamain . ó **esbarta** ag ollamhain.

*C begins.

¹ cloighi CC ²	² foighi C ² , fuighi H	³ .c. add. P
⁴ choigle H, ccoigle P	⁵ fúraig(h) C ² HP	⁶ doit C ² , dhuit P
⁷ dho C ²	⁸ an uile aingil H	⁹ archaingil H
¹⁰ loinnte P	¹¹ dtuir C ² , ttúir P	¹² suidh C
¹³ teinnti C, tuinnt (sic) C ² , toinnti P	¹⁴ Dfinntain H	¹⁵ fuarus P
¹⁶ braith H	¹⁷ dho C ²	
¹⁸ comráithne is classed with Marbhna in the following section.		
¹⁹ gurab mur sin is cóir C ² , gur .c. df. P		
²⁰ ghaillbe C ² , gaillbhe P, read Gaillmhe (?)		
²¹ thoruidh H	²² faidcennaidh C.	²³ na P
²⁴ ghíalla C ² P	²⁵ geibh P	²⁶ dighibh HP

- ^b Ní chuir fúind do **meanma** mór . nach derna dhúinn do dhobróin.
^b Gach **ráma** bán ara mbáduibh . lán láma lán ábuir ann.
 80 ^b Cloch medóin do **dhornchla** dhét . senóir séd na Sorcha súd.
 Mé mar én 7 hé a **róinde** . mé is bél na cróine ar mo chind.
 Re hucht doim do **chura** a coill . coin ga¹ roind ar **dhumha**
 nduind .l.²
^b Do-geibh sí gotha gránna . 's do-ní **fotha** a faghal .l.
 Do dhíth í Eaghra mas fír . ní fríth sín acht **Feabra** fúar.
 85 Mór mbarr bentur don chruine . lecthar crann le **casnaighe**.
 Ó Gadhra gum³ chora⁴ a cách . tráth **chora**⁵ snadhma ar an síth.
 Os cinn an chúain ar an **céibe**⁶ . a fill fúair an **mére** mbé.⁷
 Máelfaidh t'ferg dá n-éiste ar ndán . a **éisgi** derg os gach dhún.⁸
^b Dílaidh sin tromcaithme at tírse . **torcuirthe** ó mhuir tríbsi (?)
 90 Ní bhí gan bronnadh dhí an **dídsi** . is⁹ ní bhí an **bróidsi**.
 Gontar **cónsapla** chath mBreagh¹⁰ . do rath mhórsmachta míledh.¹¹
 Ní thig Gall a ngoiri dhuid . nach sluig a **soile** an tann tig.
¹² Ar crích Cuind ní fuil agra . fa cuir chuing ar **cónsabra**.¹²
 Do sgor fráechda foirníata . ní máelfa clodh corrmhúta.
 95-7 An findchróssa ó fuil¹³ a síl . ag soin **imthóssa** an airdrígh.
^b Fear do-ní deinme ar gach **ndírma** . **eigri** an íarla.
 Fín donnfedba¹⁴ ag dul d'Ú¹⁵ Néill . céir ag cur **connealbra** a
 críaidh.¹⁶
 100^b Do lín tuile urcra écin . **drumchla** in muigi gécgil glaiss.
 Bít ag imchar chéri as chopán . **méinne** macámh.
 Sínter¹⁷ **béinsi** geal do gháib . láim ret féinsi re seal súain.
 Doba bhéd gu mbledhi¹⁸ ndeghoir¹⁹ . **sgeile** a²⁰ ég fa seanóir súaire.
 Do sbairn sa²¹ tealaig a tigthe²² . maidhm ar chnedhaib **ticne** tug.
 105^b A rí fan rígh ríghaisi . do bí ar tír na **thánaisi**.
^b A cinn seacht **laithi** don fíleidh . na maithi ag techt dá tigib.
^b **Móta** geal na gríanCrúachna . tech óla na hóigrígha.

[Only in P]

- Gé madh gearr cairde na **comha** . fearr ler tTaidhgne an **rogha** rug.
 D'iomad **rogha** ag Dáa dá **dhiomda** . fola cía dá ttiobhra ar tós.
 110 Beannachd leis an **rogha** rug . ó Mogha neamhmbochd Núadhad.²³

¹ da P² ar dhumha ndonn no ar dhumhuigh nduinn as .c. ann *add.* P³ dom P ⁴ cora H, chura P ⁵ cura P⁶ Re huchd ccúain os cionn an chéidhe P ⁷ mé P ⁸ dún P⁹ *om.* P ¹⁰ a ccath Breagh P ¹¹ an mhíleadh P¹²⁻¹² A cerich Chuinn ní fuil agra . nar chuir fa chuing chonsapla P¹³ a bfoil P ¹⁴ doinnfeadhba P ¹⁵ do P¹⁶ choinnealbhra a ccríaidh P ¹⁷ Sáithtear P¹⁸ mbleghi H, mbleighi P ¹⁹ ndeaghóil P ²⁰ *om.* P²¹ san P ²² ttigthe P ²³ Núaghad MS.

Tráth **easbarta** do ionnsuigh . níor bh'easbagta an t-inniollsoin.
 Rí Teamhra an té ga bfuilim . as é a **mheanma** mhothuighim.
 Ar ndul síos dá **mheanma** mhóir . fóir Eamhna gan ghrios na
 ghrúaidh.

- Inghean Muircheartaigh bhreaghdha í Bhríain . go **meanma** móir.
 115 Fúair **comha** nach creidthe a méd . ní féd **dola** seice súd.
 Dá ní da **ndíoguibh** do ghabh . na díoghuin as sía sáoghal.
 Tabhruidh ní dhamhsa ar mo dhúain . a rí 7 **almsa** a n-énúair.
 Mór mbráighi do-bhir na brugh . **ráimhe** an fhir aga n-ionramh .c.

(Mór mbrágha .l.)

- Lór d'**fotha** gan adhradh ¹ dhi . adhbhur mór gotha an ghnáithi.
 120 Goill dá bhfógra as **fatha** sgís . fógra catha in gach cáicdhís.
Sdíoma bruit h'eich imtheachduigh . dá breith dhuit re ndonnchor-
 cair.
 Glasa na cráobha os a ccionn . **asa** fionn **cáonna** um gach coll.
 Tuigeadh sé an **sómpla** cosmhuil . córta é iná an t-adhbharsoin.
 An úaimh re mbí ad **bharánta** . sí ar n-úair as **ionshómpla**.
 125 Dfóth cáolaigh dar cCloinn Néillne . Goill d'éirghe ar tháobhuibh
táibhle.
 Lía iná **rúainne** ann re n-áireamh . búaidhe ar bharr na bhfáinn-
 eadh bhfiar.
 Gach dúal cas do chéibh Móire . ní léir as an t-énróinne.
 Ceilidh soin tromthairthi ad thírsi . **torchairthi** an mhoir mhínsi
 amuigh.
 Do reac sé an sríán 's an súsa . as cían é on **iomthúsa**.
 130 **Pónaire** druimneach dá dhódh ² . mór ccuirmdheoch óluighe úadh.
 As fréimha loma leabhra . méra corra an **choinnealbhra**.
 Flaith Fáil car an cháomhlaithi . ag car áir na hénlaithe.
 Fúair nead lán gach re **laithe** . teach saithi láimh re Life.
 As iomdha bha Mhagh Macha . **diongna** datha ag car cheatha.
 135 Ar mbúain ghuine an **ringcne** ris . innte fúair luibhe a leighis.
 Na **boghabbla** cáomha cuir . comhurdha Áodha Eanghaigh.
 Cíodh achd ar ghrádh no ar **ghrádsa** . clár **págsa** d'fhior ón
 Áodhsa.
 Ní mhair dheid a ngnáth do **ghrádsa** . ní chreid cách an tráthsa
 thú.
 Meic ríogh san **fochla féinneadh** ³ . fíon gléigheal ortha d'áireamh.
 140 Ag sin tall an **fochla féinneadh** . mall as dolta d'éinfear ann.
 Mó as trom don chlí ar cciontuine . ní long í gan **ancaire**.
 Ní gan lón do bhí an **bhárd**a . do-ní ar bhrón do **bharánda**.
 Ní bhrisfeadh **sicne** sróil nduinn . ag buing litre óir ar eing.
 Grán is é corcra ód chathuibh . **corca** tachair é a n-ithir.

¹ aghr ÷ MS.

² dhógh MS.

³ feinneadh MS.

3. ¹ **MARBHNA**, don marbhna, méd na marbhna, na marbhna, na marbhnadha, dona marbhnaibh,² dona marbhnadhaibh, méd na^a marbhnadh 7 méd na^a marbhna, iarr³ mharbhna 7 ⁴ mharbhnadha ¹ [ionann 7 so síos P].

Marbna, caomna, labhra,^a measca meisci, meirli, oirbe, dluighi, tindme, comhda coimdhe, ithi, ibhi, cuimhne, suirghi, éirghe, buime muime, nighi, fighe, crédha, lighi, teibe,⁴ oba, fóbra, fógra fúagra, éra,^a tairgsi, díla dílda [díolla P], tuigsi, fairesi, oigi, oigdhc, aithi, aithbe, snighe,⁵ snoighi (7 ní ó éenchéill), tuma, cuma .c. (toma,^a coma .l.), díse dílse (duit⁶), toici .c. (taici .l.), oili a n-úir,⁷ oile dég, coibthi caibthi coibde caibde, eachra,^a rádha, coire (ón choirechadh), caibne (ón báigh), lámhda lámhdaighi (ón sdúaim), amhsa, amhsaine (.c. ⁸ a sínedh⁸ leis), taidhbhsi⁹ taidhbhoisi, obhairsi abhairsi [fobhairsi fabhairsi HP], tarngaire tairngere, cumairce comairci cumairchi comairchi cumairgi comairgi [.c. cáol leis íad P], imirci imirchi imirghi, sochaidhi, sochraidi, oilithre .c.^{ab} (oirithli .l.),^{ab} bráithirsi,¹⁰ oirnis .c.^a (oirnis .l.),^a oirbhiri, impidi, tarcaisne tarcaisi^a (a n-anann a réim),^{ab} cethraime, fiadhaile,¹¹ ámaile,¹² trócaire, fiadhnoisi, urnaidhi¹² urnaithi¹² [urnoighthi *etc.* C²HP] furnaidhi .c. (furnaighthi¹³ .l.), mírbhuili .c. (mírbuilli .l.),^a comráithne, indráithne,¹⁴ áithmhéla aithmhéili, urruma, aighirbi,¹⁵ Anábla, Onóra Anóra [Anára C²P],¹⁶ tugha tuighi (in tighe [p. 1b] ón phersain 7 ón tugha a n-agaid), inann gabaid; gach ainm díb d'úathad 7 d'illrad 7 do .b., 7 a réim ag anmain innta. ^c dona toicib .l. dá chonsaine [ann P].^c cáoine, coinne, uilli uile (a n-anann a réim), firminnte irmindte, áiridhi áirithi, aididi [ón umhla P], innsi, torba tarbha, duilghe doilghe,¹⁷ deimne, ainmne, áirghi, sechna, ainninne, [doininni C²] dochraidi, fairsinge, daírsine, maídhmighi, connailbi, innarba, mochóirghi, moichérghi, íarmérgi, eisérghe, innéirghi, coiméirghi, naemhaidhe, nómhaidhi, inann ghabaid 7 marbna. duine cuimhnech .c. (duine cumhnach .l.).

[*Only in P*]

Síle, Áine, Máire, agra, togra tagra, togha tagha, ionmhuine,

¹⁻¹ *am. CC², inserted in later hand in H*

² marbhnadhaibh H

³ gan P

⁴ tibe C²

⁵ snidhi C

⁶ duit H

⁷ oile nuir H

⁸⁻⁹ sínedh orra H

⁹ síe P taibhsi *et.*

¹⁰ bráthairsi P

¹¹ fiadhailli C

¹² ámbuille HP

¹³ furnaidthi C

¹⁴ inraithne C

¹⁵ *H omits the rest of this paragraph, ending with caibne on bháigh do bhainnsgne uile 7 d'úathad 7 d'illrad.*

¹⁶ .c. Onára [l.] *add. P*

¹⁷ daiddhi doiddhi C

sáoirsine, tórumha tóruimhe, buile boile, urchra orchra, uinge unga, foighdhe, séna.

- 145 ^{ab} Brían Bóraime idir bróin renn · as cend **nómaidhe** ar ghlóir nGall.¹
^{ab} **Áirgi** ag dul ² ór nDiarmaidne · do *crudh* áirmhe énmuidni.³
^{ab} **Maídmighi** ⁴ 7 medhair ⁵ bras · a n-íarmérgi 7 sí solas.
^{ab} Terc nech dá **chonnailbhi** a clí ⁶ · do-ní ar **comairgi** acht ⁷ cleth Cé.
^{ab} Ní *rac̃sa* idir d'foigdi · ór ní maith mo **mochoirghe**.
150 ^{ab} Muighi loma lesaíbhne · luibhi ⁸ orra ag **eiséirghe**.
^{ab} Do nocht an bairille beg · t'**aininne** ort a Uilleg.
Do-ghénsa **marbhna** mbláith mbuig · do ráith bur n-anma a esbuic.
Tuitfid lé sáer a snadma · mé ⁹ red ¹⁰ **marbhna** a chráeb Chlidna.¹¹
A lucht do bhí ar **mesca** móir · do-chóid sí bud ¹²-desda dhíbh.
155 Imda ad lis geimli agus ¹³ géibinn · scriis na **merli** ¹⁴ a hÉrinn íad.
Le hosnaduibh elbhadh · a n-orsanaibh **oirbedh**.
Síad ag **tinme** ¹⁵ a coda ¹⁶ ó chéili · ingni foda is géiri glés.
^a Lot ceall ga **tarba** a **teibi**.¹⁷ cend Banbha ní búainide.
^{ac} Mairg targaidh m'oba fan úaigh · foda úaim a hAlbain Eóin.
160 Do ghabh sé tráth rer **teibi**.¹⁸ as é as fáth ¹⁹ dá foighide.
^{ab} Do dathaigh do dergór · do delbh a drech mílla ²⁰
lám an chearda chédna · dá chlár dhearga **dhílda**.²¹
Fíán Ghall na **ndíлтаib** ac dol · mur díltuir scol re ²² barr mBregb.
^a Commaith **bfairgsi** 7 fesa ²³ · coimimdha modh maithesa.
Imda fili ga foil ²⁴ **oigi** · ga figi ²⁵ a toigh oide d'Áodh.
165 ^b Do-radus lem m'oigde im ucht · bud tenn lucht na hoibri ort.
Ó nach tic díim **aithi** in ²⁶ uile · na flaithi is dír dá ²⁷ díghailt.
Tráig ní fácbaid le **haithbe** · tairthi chlár fádbuig Eithne.
Rí mo chridi 7 ²⁸ mo chara · do bhí ag **snighe** a ²⁹ fala ort.
Tolcha ³⁰ corra in tíri i tá · ar **coma** cíghi cédmhná .l.
170 ^{ab} Gan lucht **cuma** ar cráoib Naisi · truma a ³¹ taib truma a ³¹ cneissi
^{ab} cris mur soin ³¹ a bud dír disi · na crisi oil díl deisi [.c. C²]
^a Ná tug ³² cin orra fan im · san fídh ³³ da ³⁴ **toma** tirim .l.
^a An bairrisli do bhí a coill · do-ní **aindísle** d'íaruinn.

(díslí duit do chanamain is cóir.³⁵)

Nír melladh fer caiti an chonáigh · nem is **taice** d'fogháil ³⁶ air .l.

¹ ghall C ²	² dol C ²	³ aonmaidni C ²	⁴ Maoidhmighi C ²
⁵ meghair C	⁶ gclí C ²	⁷ s C ach C ²	⁸ luighi C
⁹ mhé C ² H	¹⁰ led C ² ar do H	¹¹ chubra P	
¹² bhudh H bhu P	¹³ is CC ² 7 HP	¹⁴ merbli C merle C ² H	
¹⁵ tinnmhe HP	¹⁶ gcoda C ²	¹⁷ thibe C ² , tteibe P	
¹⁸ ler dtibe C ²	¹⁹ as e fath C	²⁰ mhíla C ²	²¹ dhíolla C ² P
²² le C ²	²³ bfesa C ² P	²⁴ bfoil C ² P, foil H	²⁵ fidi C
²⁶ mh C ² H	²⁷ dha C ²	²⁸ is C ²	²⁹ om. C ² H
³⁰ om. C ²	³¹ a sin MS.	³² Ni thug P	³³ sa fedh C ² , fa fíodh P
³⁴ ga C ²	³⁵ i add. C ² , é P	³⁶ dfagair C ²	

- [2a] ^a Mór loitir fa lucht an chruith ¹ · ucht ar **thoicib** ná tabair.
 175 ^a Is domain an **oile n-úir** ² · nár folaigh clúim Moigi Maín.
 Fulang cnedh na trí tairngi · **caibdhi** ³ ler geab sí **suirgi**.
^{abc} Sé go hoidhchi idir armaib · **coibchi** in Calbaigh hé d'ingin.
^a **Eachra** chinn Ó cConcobair · a rind debhtha dingfidhir.
^a Ar clann Fheóraisne sa n-**eachra** · beóluisne i n-am debtha díbb.
 180 ^{ab} Feidm ⁴ dod t'**eachra** foiléimigh · i mbeirnd debtha is dodhénim.
 Fáth iar mbeirt beith ic **coiri** · mun cath ⁵ ar chenn Maenmuighi
^{ab} Dá mbertha ar cách gan an cath · ní budh tráth debtha in domhnach.
^a A cath damadh **caibni** a n-áonta · daingni ná ⁶ clach áelta íat.
 Érlam scolárda do scríb · dérgadh rígh **solámhda** súadh.
 184-5 At bruidhin ⁷ bric · bíd ar bélaib ban **lámduighi**
 fín fúar finnmér · ad chúan a inghen Árlaighi.
^{ab} Ní thabuir cách **aididi** d'Áed · faididi in fer.
^a Téit úainde ar ⁸ lón mur loisi · lór ⁹ trúaighe na **tadhboise**.
^a In **fobairsi** bó do-bheir ¹⁰ · mó iná anaibsi in eneigh.
^{ab} Ar mo' chúl do Chloinn tShuibhne · dún doba coill **chumairghe**.
 190 ^b Rug ort 'snírbh ¹¹ í t' ¹² **imirche** · tocht a clí dar cennaichne. ¹³
 San ¹⁴ láthairsi ¹⁵ gibé ¹⁶ a báigh · táir **bráthairsi** ¹⁵ Dé fa deóigh.
 Do dealbh soin trí teghdaisi · a thoil dob í a **oirneisi**.
 Fir thréna ad luing luchtmairsi · nach géba ó thuind **tarcaisne**.
^b **Ceathruime** cidh ima fuil · cin leathbaile na lenmain.
 195 ^{ab} Gid bert glíadh ní bert bisigh · do Brían techt on **tairgsesin**.
 Beridh gell ar úaim uirre · eng do fúaigh ¹⁷ tre **ámuille**.
 Saltair d'éis a **hurnuidhe** · cantair le géis ngeilMidhe.
^{ab} Rug cáinte as **oirbeiri** · glas ar t'fáilte ót **urnuide**.
^b Do-chí gné n-aisdir ¹⁸ uirri ¹⁹ · caisgidh é dá **urnuidhe**. ²⁰
 200 ^b Gá dás mé dá **mírbuie** · acht sé d'fás ó ÓghMuire.
^a A chombráithre úaisli is áil · **comráithni** úaibsi d'fagháil.
 Fledh aga gar n-**oirbhire** · fada le fer **bfurnoidhe**.
 Na hilgáirthi ²¹ don táob thall · gláodh na **hindráithne** ²¹ agam.
^a Dfa do chabair na coisi · ar a tabair **tarcoisi**.
 205 ^{ab} Ben ag ²² congmaíl mo creiche ²³ · ar fer d'foghbaíl d'**áirithi**.
 Gun tuind atá a ²⁴ **aithméile** · mná ar bfuind gan a firchéile.
^a As í an **urrama** fada · a dubmala Diarmada.
^b San Oilechsoin ²⁵ dá n-ana · ní d'oiresbaid **urruma**.
^b T'**ogirbe** ²⁶ ar an fál · a romeirgi ²⁷ in righ.

¹ chruib C² anúir P³ caibghi C⁴ Feimd or Feinid (*sic*) C⁵ fan ccath P⁶ ina P⁷ bruig(h)in MSS.⁸ ar ar P⁹ mor C²¹⁰ An abhairsi bhó do do bhir P¹¹ *altered from* narb C, narb C²H¹² h H¹³ cennachne C¹⁴ Sa P¹⁵ laithirsi : braithirsi H¹⁶ gidh bé C²P¹⁷ fuaidh C¹⁸ an aistir H¹⁹ uirthi C²H²⁰ urnuighthi C²H²¹ ilg., ind. C²² a C²²³ creithe C²⁴ om. C²⁵ oilecsin C²⁶ aigirbi C², aighirbi H²⁷ roimheirgi C², ramergi H

- 210 ^{ab} **Ó Anábla** dó chelg cradh . dá rabh ferg fadálta ¹ ar fer.
^{ab} **A Anóra** ² acht nach ég damh . méd m'ansódha ní fedar.
^{ab} Mac **Onóra** ³ in crotha caoin ⁴ . ní gotha romóra a ráidh.
 Gofraidh Finn .cc.
^{ab} **Innsi** challras chnódonn . parrdhas ⁵ innsi Hérenn.
 Tall fíad as a **fíaduile** . do ríar a bharr Bóruime.
 215 ^{ab} **A dháoirde**lg buidhe na barr . ac **dluighi** na fáoinnlearg bhfinn.
 Ní ⁶ bhía an **oile dégsi** ⁶ [2b] am díaigh ⁷ . nach foighe ⁸ **Ó Bríain** ⁹
 d'éicsi úaim.¹⁰
^a Móide ¹¹ do béd fear Féili ¹¹ . a ben d'ég dá **aithméli**.
^a Neasa dó Torna ga thoigh ¹² . ór mó dá **thorba** táraidh.
^a A scían 7 Connla ó coindlis . rían foghla fan **oirnis** úd .l.
 220 ^a Fer gach **uille** ¹³ a n-imbúaladh . fer Duibhi do dingébadh.
^a Do bí gér chabair chindti . sí ar agaidh na **hirmindti**.
 Nach bed **sochraide** mar sin . a **ndochraide** d'ég énfir.¹⁴
^a Arnam crádha as **cumhnach** ¹⁵ linn . lán an turlach go tigim ¹⁶ .l.
^b Gá d'ulc mé ¹⁷ gan mothugadh . a purt ¹⁸ na sé **sochaidhedh**.
 225 ^{ab} Barr na ngég uile re n-idnaibh ¹⁹ . **uille** ²⁰ **dég** gun fídhbaidh orttt .l.
 [Only in H]
 Caidi an slúagh ané anoisí . a Dhé as truagh an **tadboisi**.
 Re t'oirecht d'éis do bráitrech . bí gu cundail **comráithnech**.
 Tuile Dubgall ar a druim . ag **dluigi** a hurlann n-álainn.
 Gúais do sebhcaib Toigi Táil . dá ndergtair dáib **oile n-úir**.
 [Only in P]
 230 Geibh ad cridhe do **chrédha** . beir sidhe ar an soisgéla.
 Beag sin d'ulc bur n-**imirche** . sibh a ccurp da[r] cceannaichne.

4. ²¹ **COMHA** .b.,²² don chomaidh, méd na comadh, na comtha, dona comthaibh, méd na gcomthadh, iar comtha. c. a sínedh leis ar illradh.

Comha, eala, berna, lerga, sealba, esga, úama, ealbha, adhbha (ó dá chéill), [an tráth téid a réim asda H], ula ila, eala (ón ulaidh, ola .l. ón chéill sín), cumha, fola fala, ^a leaba (as a téid a réim),^a tuighi tugha (na leaba na lebtha .c., na leaptha .l.),²³ slighi, tenga, léne, tene (díadh), tene eili inann acht

¹ fadálta C, fagalda C²

² anara C

³ onara C

⁴ caoim C²

⁵ parrtas C, parrghus C²

⁶⁻⁶ ria a hoile deigsi H, bhía doile dhéigse P

⁷ diagh C²

⁸ fuighe C

⁹ Brian C

¹⁰ uain C

¹¹⁻¹¹ as béd fear na féile P

¹² ga tigh CC², aga toigh P

¹³ uile P

¹⁴ áoinfir P

¹⁵ cuimnech C

¹⁶ o dtigim C², go ttéighinn P

¹⁷ mhé H

¹⁸ bpurt C²

¹⁹ ig(h)naibh mss.

²⁰ oile C

²¹ This section is omitted in P; in H it is combined with that headed Troigh below.

²² Eala H

²³ sic C²; na leptha .c. na lepta .l. C; tuga na leaptha . . . tuighi na leaptha H.

¹ a mbeith ¹ .dfer., ² aghadh aighedh, ³ cora cara (ind éisc), acht ² siad a ceathrur caol ar illradh 7 gurab hé méd na haighthi as cóir aca araon, ² cin .b. ³ acht na ceananna 7 mar gabas, ³ seisc (as a téid a réim), fánuidh, inann ³ ghabaid acht ó ulaidh suas d'úathadh 7 d'illradh dá n-imarcaidh, leaba mur sin.³

Rún idhan gut faísidinsi ³ . ar chúl **iladh** fáisegailsi.

² Bar n-ucht aráon ar **olaidh** . lucht loghaid sa ráon remaibh ⁴ .l.

³ Fúair **coma** nach creite a méd . ní féd dola seici súd .l.

(acht munab ⁵ .c. d'innsce airchisi)

235 ² Clár findlergadh a **aighthi** . d'imdergadh rob anaithne.

² Ní náir imdergfa a n-**aighthi** ⁶ . findlergtha an chlár cúartaighthi.⁷

³ Fer itir a thech 'sa **thughaidh** . ar fedh chrech .Í Chonchabhair .l.

⁴ Teg 7 **tuighi** na bhun . gan **tuighi** tre fer nAlman.

² Ní gellfadh fregra ⁸ don frímháidh ⁹ . d'egla ar **tengthadh** ndígar ¹⁰ ndoirb.

240 ² Cosc a neime ar h'agaid n-óig . cabair an **teni** a Tárínóid .l.

Fergal R. cc.⁶

² Rúaig san **tene** a tarla sé . dob é an t-ere anma hí .l.

² Mór gach **tene** a tigh Í Thresaigh ¹¹ . fir reme go slesaibh súas.

² Lán **cairthi** chúain na Suca . in úair d' ¹² aithli a n-íaruta.

² Tú gan **cinaidh** ¹³ ó cholaind ¹⁴ . cnú cbrobhaing idhain th' ¹⁵ anaim.

245 ² Ó **lebaidh** an chuill chorera . legair le hÍb Cuind **cinta**

mór do an úaibh ón echtra . le car snechta atúaidh ticfa.

Minicc ¹⁶ rí Cé co **centaibh** . sechtmhain ar mí hé a nUltaibh .l.

[dona cintuib .c. (?) ¹⁷ H]

² Clúain a comair na **gceann** . ferann d'olaidh úair m' ¹⁸ anum.

(.c. do chanamain)

Ní thsir **sescaidh** ¹⁹ duine díb . do thuighi gach easdaidh ²⁰ úir

fir ód ²¹ longbothaibh ag léim . do ²² béin gormfochain tigh thúir.

² As é an t-ard ó Héibhir ²³ . Tadhg is ní hé an **fánaidh**.

250 [3a] ² Beiridh céim fir re **fánaidh** . ar sálaibh Néill ghil Glúnduibh.²⁴

² Fis a **leba** ag barr Broine . loighi ar crann seada sleighi.

5. ROGHA .b., don roghain, méd na roghan, na roghain, na

¹⁻¹ siad araen H

²⁻² illradh cael acu o thengaidh anuas H

³ faisidin C

⁴ romaibh C²

⁵ muna | ab C, muna C²

⁶ corr. from faithchi C, a faithe C²

⁷ cuardaighthi C²

⁸ fr. C, fr. C²

⁹ fri. CC²

¹⁰ ndighghair C²

¹¹ Thresaigh C

¹² om. C

¹³ cinaigh C

¹⁴ a gcolainn C²

¹⁵ t C²

¹⁶ Menic C², Meinic H

¹⁷ The .c. is illegible

¹⁸ mh C²

¹⁹ sescaigh C, sesgaid C²

²⁰ easdoigh C

²¹ od H, o CC²

²² ag C

²³ heimir CC²

²⁴ glundhuibh C²

roighni, dona roighnibh,¹ méd na roighnedh, méd na roghan, tug roighne lat.²

Rogha ragha, gulba, lurga, glotta, orca, orda,³ inann gabaid⁴ acht rogha d'uathadh 7 d'illradh dá n-imarcaidh.⁵

^a Do len an t-athmoladh air · fer na hathroghan⁶ d'iarraidh.

Bláth⁶ núaidhe trea dtáebh⁷ tulgaidh · lurgain chráobh n-úaine um Ailidin.

Soighdi do-bhir tre boghaibh · bloghaid sin oirdne ibhair.

255 ^a Imda badb sa⁸ greim na⁹ gulbain · ót feirg¹⁰ a barr Bennchair.

[Only in H]

Uch a Coimdhe créd do-bheir · na roigne d'ég ar úainibh.¹¹

A Raghnaill a rí an oirir · ris nach samlaim rí acht roghain.

[Only in P]

Bhur n-orcuin ghearra mur ghlúaisdir · sreatha orthuibh d'feithibh.

Géill Ghall oiltir let amhsuibh · a ngloitnibh all n-égcasmhuil.

6. **DÍGHA**, don díghain, méd na díghan, na díghain, dona dignaibh,¹² méd na ndíghan, tug díghna let.¹³

Dígha, fíadha,¹⁴ leaca, meaca, dearca, lacha, náesga, idha,¹⁵ fáecha, uillígha,¹⁶ eascumha, námha .fer. 7 .b.,¹⁷ cara 7 ní uil acht .dfer., inann gabhaid, ^aacht dígha d'uathadh 7 d'illradh dá n-imarcraidh,¹⁸ [7 duir ar charuid 7 ar námhuid P]. ¹⁹ Na náimde 7 na cairde ^a 7 na leicne ^a .l. ¹⁹ uile.^a

260 ^{ab} Ní feas cia bus díghna dáib · na ríghna bia ar do bhannáil²⁰ .l.

Ní bhí acht bladhdh ríghna rompa · díghna ban do banntrochta .l.

^a Ní chúalamair díghna²¹ díbh · ríghna tsíl mbúaballaigh mBríain²² .c.

^{ab} Do féid so a rogha do ríghadh · no no togha díghan díb.

Mala tséng os lecnaihb lebra · ní bentair geall dealbha díf.²³

265 ^{ab} Nocha glan linn dá leicnib · im do char na ceinnbeirtib .l.

^a Dearcain donna · ar breacaib srotha ac saigdeóracht.²⁴

^a Lachain odhra ar srathaibh Suca · lachain gorma chuca ar chúairt.

^{ab} Dar let is cloch ar na cengal · an tech os loch lachnach.

Mac Móire ga hidha²⁵ as ferr²⁶ · gur fóire²⁷ fira Erenn.

¹ roighneib C

² let C², beir roighne H, gan roighne P

³ ordo C

⁴ om. C, iat H, iad P

⁵ athroghan C²

⁶ Fídh H

⁷ tre taebh C, tre thaebh H, tread taebh C², re a ttáobh P

⁸ sa a P

⁹ greimn | na C

¹⁰ od seilg P

¹¹ uainimh MS.

¹² digna | naib C

¹³ iar dhighna H, gan díoghna P

¹⁴ fiagha CHP

¹⁵ igha, iogha MSS.

¹⁶ uilledha C²

¹⁷ d.fer. 7 do .b. C²

¹⁸ nimarcraidh C²

¹⁹⁻¹⁹ Follows l. 277 in H

²⁰ bhandail C²

²¹ dhighna C²

²² mbriau C

²³ dhi C²

²⁴ saighdeóireacht P

²⁵ hidha C², higha, hiogha CHP

²⁶ ferr MSS.

²⁷ gu bfoire C², da foire H

270 Maolfaidh sé dealg no dhá delg · selg ar fáechnaib as é a ord.

^{ab} Ní cneadh is cóir gan díghail · ní háladh gan uillíghain.¹

(‘gan a slicht ort’ a chiall)

Ná bí gan uillíghain t’éra · rí ar uirríghuib tréna thú.

Mo náma am chlí choitheóghus² · dána hí ar a haitheólas.³

^a Maing tánuic na gcenn a clí⁴ · na trí námaid do mell mé.

275 ^{ab} Is tene gabas go grod · sanas neme na námad.

^{ab} Is fú trí fíadhna in fersain · rí is⁵ dá farla a n-énphearsain.

[*Not in CC²*]

A charaid tré Mháel Mithidh · mar gháel charuid coimhithigh.

[*Only in P*]

Na foirne do síol ó sóin · roighne dhóibh 7 dfoghuin.

Ris an ccóir gur gheabh gíalla · fíadha⁶ dhóibh cneadh an chíogha.

7. DIMDHA⁷ .b., don dimdhaidh,⁸ méid na dimdhadh, na dimdhada, dona dimdhadaib, méid na ndimdhadh, féch dimdhadha.⁹

Dimdha, ceardcha, áenta, urra orra earra, tennta, osna, glaisi, comhla, comra,⁴ ola (théit ort), calta (in úair¹⁰ tic duir¹¹ ar a deredh¹¹), cuile, beatha, seiche,¹² cora (na cléirech, .i. a n-ailm hí), inann gabaid acht ó chuili¹³ súas d’úathadh 7 d’illradh¹⁴ dá n-imarcraidh ; do .b. is cóir íat¹¹ an tráth sin leis¹⁵ acht dimdha.¹⁶

280 [3b] ^a Níe thuill acht crann dí a¹⁵ dhimdhaidh · ’sda bí fídbaidh ann d’abhlaibh.

^a Tú san¹⁶ guin ann d’énáentaigh¹⁷ · t’fuil in dann fa ndígeoltair.¹⁸

^a Tús t’féine sul¹⁹ tí a tennta · téighi an cherdcha a rí rompa.

^a Nochtfa sein a dimdha duib · gé deir²⁰ gu ndingna²¹ díghail.²²

^a Ní bec an méid úd d’Ulltaibh · Ulltaigh súd téid san tenntaigh²³ .c.

285 Ben do-ní osna a nEmain · do bí an corsa a gcinnemain.

^a Do ben do guth iman nglaisi · san²⁴ sruth a bhean aisi úaid.

¹ uillíogain C², fuillíghain C

² coithebhus C² choitheóghus P

³ ar an aith. C² P

⁴ gcli C²

⁵ s C²

⁶ fiadha MS.

⁷ Dimgha C, Diomdha C² P, Ola thed ort H

⁸ dimghaidh C, diomg- C², diomdhuigh P, and so on.

⁹ gan diomdhagha P, iar oladha H

¹⁰ tráth C² PH

^{11,11} uirre P

¹² seithi CC²

¹³ chuili C², cuile P

¹⁴ iad after leis C²

¹⁵ om. C² P

¹⁶ sa C²

¹⁷ denaentaigh C, dáonáontuigh P

¹⁸ ndígeoltair P

¹⁹ Tús féine sul P

²⁰ adeir C²

²¹ ndigna C

²² nac diongna diomh ÷ P

²³ tenntaigh C

²⁴ sa C

[*Not in CC*²]

As ¹ tú an cháir ² do cronn na **hola** · do tholl do ³ tháeb tana.

⁴ Na róid ag tochta ón **teandtaidh** · corcra ó sheabcaibh fóid Finntain.

⁵ Bean tar Mhoir Caisil do chur · dul do **ghlaisidh** tar Bhóinn ⁶ mBreg.

290 ⁷ Cuid an bhochta ar dáil as duiligh · cáir gorta a **cuilidh** dá chind.

⁸ Bíaidh agamsa ina **earruidh** · mac Donnchaidh í deg Cealluigh.

8. ⁹ **ELTA** (an tráth ¹⁰ tic nin uirre ¹¹), don eltain, méid na heltan, na heltain, dona heltanaib, méid na n-eltan, marb ¹² eltana.

Elta, menma,¹³ almsa,¹⁴ esbarta¹⁵ (in tráth is .b. na ¹⁶ triúr),¹⁷ ulcha, cuidechta, bendachta, mallachta, cumachta (fulachta .l.),¹⁸ caoga, sesca, tricha, cethracha (acht duir orra ¹⁹ na gcethrar²⁰), ortha²¹ artha²² (.c. a sínedh leis; .l. ruis tenn san tsínedh sin na ina leithéid eili),²³ Muma, anam .b., dealga (ó trí ciallaib), Náoisí, Núadha (acht síat²⁴ .df. 7 do Núadhait²⁵ 7 mar ghabus²⁶), inann ghabaid²⁷ uile, acht ó bennachtain súas d'úathadh²⁸ 7 d'illradh dá n-imarcaidh.

²⁹ Gan treabadh do-bhir Breghmagh · treabbadh **menman** fir Alman.
[.c. on adhbarsin C²].

³⁰ Ráith Breg d'aithle **esbartan** · le fer nAiche uscuirtear.

Eóin ad chill fódbhuig Ulaigh ³¹ · binn fógraid a n-**espartain**.

295 ³² Fa **hulchain** an imbertaigh · go hurdail an echmarcaigh.

³³ A chuit ar sléibh úair Ealpa · úair do chéim gach **cuidechta**.

Sé líne do bean a broid · sé míle ³⁴ cneadh ar **chaocait**.

³⁵ Énfer dég **tricha** cath crúaidh · táinic a nÉrinn armrúaidh.

³⁶ Fearr fa dhó inn assa ³⁷ athchar · ní mó iná ³⁸ im **arthan** hé.

300 ³⁹ Deredh cnicht na cóic **Muman** · ar icht curadh fóid Adhar.⁴⁰

⁴¹ Lá éigin tar éis na con · tig éngul co ⁴² Dún **Delgan**.

⁴³ Fa selgaibh im cíchibh Cúalann · snáthir ⁴⁴ **delgain** gúaland ngeal.

[*Only in H*]

Na **healtain** do chor ar céill · as blogh d'fertaibh in fíréin.

Inghean Mhuirchertaigh bhreaghdha í Bríain · go **meanma** móir.

305 ⁴⁵ Teag doirche a ndiaigh na hechtra · bíaidh coidhche gun **chuidechta**.

¹ om. P

² crann P

³ a P

⁴ bhoín H

⁵ This section is not in P

⁶ úair H

⁷ uire C, uirri C², ar a deireadh H

⁸ iar H

⁹ .b. add. H

¹⁰ na na C

¹¹ orrtha add. H

¹² ártha add. H

¹³ a mbeith H

¹⁴⁻¹⁷ .c. da nimarcaidh 7 mar gabus síss H

¹⁵ uathug- H

¹⁶ ultaich C

¹⁷ mhile C²

¹⁸ ind asa C²

¹⁹ na C²

²⁰ aghar CC²

²¹ aonghul gu C²

²² snither C

Ar **dhealgain** a ghúalann gile · deargaidh búabhall idhe¹ óir.

Dá tsáil**dealgain** cruind ní chuir · cuing a spuir gráindealgaigh
ghil.

9. **CETHRAMHA**,² don chethramhain, méid na cethramhan, méid na cethramhna, na cethramhna, dona cethramhnaibh, méid na cethramhan, tug cethramhna lat.³

Cethrama, lánamha, aradha, deibedha, ealadha ealatha, alamha buidhe, inann gabhaid ;⁴ (alamhuin buidhe .l.)^{ab}

^{ab} Ceithri **ceathramna** certa · um ronn is rádh n-aigenta.⁵

ní síl trebtha gan toradh · i ndíl cethra **cethramhan**.

^{ab} Tucsad ubla a cloinn⁶ Conmaigh · croinn cumra na **gcethramhnaibh**.

310 Bídh don⁷ leithech⁸ leth curadh · tech leithech⁸ na **lánamhan**.

^{ab} Ar anumhla téid mo thend · ceann m'**aradhna** ná léig lim.

^{ab} Ticc goil a ngrúaidh Nualadha · in úair do loigh **lánamha**.

[*Not in CC²*]

Land a láim na **haradhan** · do dháil chrand do chuireabhar.

Ar clíne crád an anma⁹ · nár líne na **lánamhna**.

315 Ní tógair a dtoigh athar · ó sóin d'iarraidh **ealathan**.

Eamhuin noch a n-air · · aid (?)¹⁰ · ag deg hail re **deibhedhain**.¹¹

[*Only in P*]

Tug do chúach dearg do snadhna · ar cheard fúath a **ealadhna**.

Ar ghabhabhair do ghné an chróigh · do-chóidh sé ar **alamhuin**
úaibh.

Smúal re haghaidh n-**alamhna** · samhuil ghrúadh í gheilEaghra.

320 Fad **aradhna** Dé ar a dhoir · do bhoing sé a hanumhla inn.

10. **LÁNAMHAIN**,¹² don lánamain, méid na lánamhna, na lánamhna, dona lánamhnaibh, méid na lánomhan, iar lánomna.

Lánamuin,^b ceilemain,^a oilemain, oiremain, baramail,^a cunnamuin [4a] connamhain, canamain,^b anamain, finemain,^a cinemain,^a geinemuin, céitemain .b., cinnemain, sloindemain,^a slonnamain,^a creidemain,^a croidemain,^a inresain,¹³ foghabhair faghabhair oghabhair aghabhair,¹³ foghail faghail foghal faghal [(an bhaile), foghuil faghuil¹⁴ (na séd) P], blíadhain, dénaim,

¹ ighe H

² Lánamha H

³ gan cheathramhna P, iar lánamhna H

⁴ iat H

⁵ aigenta C²

⁶ gcloinn C²

⁷ na P

⁸ leathach H

⁹ ag crád na hanma P

¹⁰ nanagh — P

¹¹ deibhigain H, deibeadhuibh P

¹² In H and P this section is classed under Deathach, § 32 *infra*, in which some of the words given here are repeated in CC².

^{13 13} *sic* HP, foghabair .g. orra C

¹⁴ = fodhail fadhail

cobair cabair, pudhair,^a samhain, díraim,¹ éraim [éirim P],
toghail, deg hail,^a cogail^a cagail,^a díghail díghal, ríaghal, ríaghail,
feadhan fedhain,² éraic éric, comaid (ón choimhde), lúachair,
fiacail, samhail (acht canamain aice), inann ghabaid.

^{ab} Na Bretnaigh³ isna banbaibh · a lepthaib na **lánamhnaibh**.

Feis⁴ náoidhe ríghna 7 rígh · ag dín **dírma** sáoire slúagh.

^{ab} D'éis **degla** is fer findUladh · ben le menma ac maillsiubhal.

Léim a cathaibh⁵ tar **comaid** · comaidh d'féin achaidh Oiligh.

325 Imdha⁶ **lánamain** san luíng · ó áladhaib in ubaill.

Crodh⁷ do **chonnamhain** a⁸ chruidh⁹ · ac dol d'ollamhain
Fherghail.

^{ab} Donnchadh mór isin Mumain · ac Dál Chais¹⁰ ga **chunnumhain**.

^{ab} An **fedan** eili ní fuighi · menadh sgeine ac duine díb.

^{ab} **Fedhain** nachar moilli ar mnáibh · tre fedhaibh Cloinni Cochláin.

330 ^{ab} Gell na **himresna** is dú dhi · is tú an ingensa Áine.

Sgáoi d'orcaibh ag **aghabhair** · ar gortaib ag¹¹ **geinemhain**.

^a Do guais ferchon Finnlocha · do sechnadh na **samlacha**.

^{ab} Goill re céd **mblíadhan** fa bhúaidh · créd acht fa **ríaghal** ro-
chrúaidh.

^{ab} Gid **pudhair** an méid nach mair · nír cubhaidh h'ég¹² at énar.

[Not in CC²]

335 A díl **imreasna** úaim ríamh · ní úair h'¹³ ingheansa a Uilliam.

^b Airgther libh na **éric** úaimh · do úair sib ga béillic béim.

^a Gidh é ar ndíon an té do thuit · san ghníomh ní hé budh **éruic**.

11. **COLAM** .f.,¹⁴ don cholam, méd an cholaím, na colaím,
dona colamaib, méd na colam, iar¹⁵ cholama.

Colam calam,^a foghmhar faghmar, samradh, geimread
geamhrad, corghas carghas, abhras .c.^{ab} (obhras .l.)^{ab}, sonas,
donas, pónar, tachmac tachmag tachmang, timchel^a timchell^a
[tiomchal tiomchall P], nóchad, cubhal¹⁶ .f.,¹⁷ díbergach, Dan-
margach, Lughnasadh, sechtmoghad, ochtmogat, urradh orradh
erradh (ó éinchéill),¹⁸ ^a eirreadh earradh (ó éinchéill),^a Eóghan,
deóradh, casnadh, madadh, táibleadh, dulann .f., othadh athadh
[ón aimsir P], fáoilenn .f., cumsanadh,^a criosdal,^a crobhtall,^{ab}¹⁹

¹ dirim P ² feaghan feghain C, féghan feghain HP ³ Brethnaigh MSS.

⁴ Fis H

⁵ gcath- C²

⁶ Imdho C

⁷ crobh C

⁸ an C²

⁹ chruib C

¹⁰ Dail Chais C, Dál gCais C²

¹¹ a C², an H

¹² ní cub- eg C²

¹³ fuair t' P

¹⁴ Foghmhar HP

¹⁵ déna H. gan P

¹⁶ cumal C²

¹⁷ In H the nouns which may be masc. or fem. are grouped together at the end of the paragraph with the words Agus na ceirtsi síis an uair is feirinnscene so síis.

¹⁸ ón dá cheill H

¹⁹ altered to crotall C²

rúathur,¹ ánradh ánrath,¹ isdadh estadh, élang .f., boladh baladh, "marcslúagh,² asbal asbhal esbal esbhal absdal eabsdal [eabhsdal abhsdal P], innem (ón bisech), arbar (ón tslúagh),³ tocrádh tacrádh tochrádh tachrádh, turchar torchar, urchar orchar, níamann némann .f., merball merfall³ .f., culadh, daethan [c. dóthan .l. HP], oighredh, Ídhal Iúdhall,⁴ oighredh eighred, deiseal⁵ deisell⁵ .f., tarrang tairreng,⁶ connall, enecclann .f., seinnsear sinnser, tuisledh, tuisseal, ^aaoibheall⁷ (an eallaigh) esbag easgab, iarann⁸ iearn,⁸ [4b] ferann, tábhall .f. corthar,⁹ déisden, neimed, comar (rit), dúnadh (ón tslúagheadh¹⁰), bodach, bathlach, peacach,¹¹ confadh, éideadh (an úair nach persa), comrádh comráth, imrádh imráth, comhall, tamall, ubhall (na brághat), branar, brandubh,¹² fochan fochann, aifrenn, rodharc radharc, amarc,^{ab} comarc,^a fóghbhan foghbann fóghfan^a foghfand, cumann comann, osnadh .f. turrac, ^aárus, mónann .f.^a, loghadh laghadh (ón cinech), slúagheadh slóighedh slúaghadh slóghadh, lághar,¹³ idhlann .f., ^acáorthann^b cárthann cáoirthend cáirthend,^a spirad .f., ^acomrag, innlad, formad,¹⁴ dermad,^a deichenmhar,¹⁵ tindabhradh^{ab}.c. (tindabra .l.)^b féthlann féithlenn¹⁶ .f., Ultach¹⁷ [Ulltach HP], Midhech, Laighnech [Gaileangach HP], Muimhech, ^aÉilech, Bréifnech Bréithnech, Fíachrach,^a Connachtach,^{ab} an tráth is .f., gach tír díb inann gabaid (culaidh, Lughnasaidh,^{ab} Lughnusa .l. na dtriúr), ^ainnmhar, sinúainedh, illradh,^a dornchar^a (an chloidhimh),¹⁷ digenn, tairsech^{bc} tairrsech,^{bc} conghland,^a assal .f., ^aaithech .c. (athach [eathach P] .l. ón duine), ifreann ifrann ifearn ifarn, satharn sathrann,^a inann¹⁸ 7 na céidcheirtt.¹⁸

[Only in P]

úasnadh, oirear, muirear moirear, géibheann, comhlann, ionadh ionad, iomadh iomad (ó éincheill), codhnach, táoiseach tóiseach túiseach, imdeal imdeall imtiol imtioll, tearmann, aiseag, cróchar, tóchar, súaineamh, áladh, áràdh, beannach, mallach, tochmharc tachmharc, fachmharc, púdrall, iarthar,

¹ annradh annrath CP, ánradh (*corr. from* annradh) ánrath C², anradh ánrath H.

² marcluag C marcsluagh marchsl- C²

³ merbfall C; P *has* mearfall go gearr mearfall mearfall mearbhall.

⁴ iobhal iúbhal P

⁵ deisil C

⁶ taircing C

⁷ aoib aoibheall C

⁸ iarnu H iearn P

⁹ corthar HP

¹⁰ tsluaghadh HP

¹¹ *corr. from* peacdach C, pecach C², pecthach H

¹² *sic* H, brandamh CC², brannamh P

¹³ ladh H

¹⁴ farmad *adil.* P

¹⁵ *deihenmar* C, deichneamhar P

¹⁶ feithleinn C

¹⁷ on chloidheamh C²P

¹⁸⁻¹⁸ iad H gabhuid uile P

iathar, énar áonar, úathadh, Cormac Carmac, adhbhann, athadh (ón élódh), geamhar, grinneal grinneall, gaisgeadh, meanadh, meathach, sorthan soirthéan, argad airgead, cúigeadh cóigeadh, íochdar úachdar, oirthear, adhbhar, sosadh, osadh, brannradh, baschrann, sbarradh, cathbharr, lubhghort, treabhthach, ultach cnó, crábhadh, gábhadh, tathamh, teagusg, teancur, taisdiol taisdioll, oirfideadh, ainneamh (ón fásach), iomachar, sealad sealadh seadal, longphort, ionnmhad, sósar sóiscar, treathan, Breatnach, Boirneach, Maineach, Sligeach, Imleach (an feadh téid), drólann, eatal (ghréine), droichead drochad, ionar, iolar, corcradh, sgainnreadh, ionnradh, goibhneadh gaibhneadh (ón ghoibhneachd), goibhngeadh (ón ghobhang), tinnmheadh, amladh, bodhradh, gobhladh gabhladh, rúamnadh, síothladh, díothladh, miodhradh, measradh, martradh, treabhradh, toirrcheadh toirrgheadh, fáibhteach, fortamhladh, foichneadh, coinnleadh, coiseagrah, locradh, logradh, láisdeadh láitseadh, deimseadh, lúachradh, cirrpheadh, gainmheadh, marladh, an ceinél pearsan sin uile ionann 7 foghmhar, croibhneart, ceileabhradh, braghall, anam, beathadhach.

^a Do-génadh re coille chloind · ar dhénam cloinde an **cholaim**.

^a Fríth car an **geamraidh** do ghoil · damh ó elbaidh ¹ ar iarraidh.²

340 ^{ab} Dath na geaor lá **Lughnusa** · atá ar Áedh ón Áengusa .l.

^a Cairde in tslúaigh ó Día dosan · go Día Lúain re **Lughnasad**.

Balc Belltaine · do-beir bláth sugh ³ a sughdhosaib

gart gráinremhar · ó thart lánleabhar **Lughnasaidh**.

Is éndáine ⁴ do chúch chongmas · áonaíne gnáth **corghas** Críst.⁵

Ná lis agá línadh · do phis is do **phónar**.

345 ^a Do-chífe don glanchnuc ⁶ glas · **tachmuc** ⁷ na críche chosnas.

^a Ga ndeilbh le ⁸ gach senchaidh sunn · feidm ar thengthaibh a **tachmung**.

^{ab} Mórurra gach rí do-rad · trí tóranna do **thachmag**.⁹

San beirn a mbí Conchubar · do-ní feidm ar **anchuladh** ¹⁰ .c.

Loighe ¹¹ a **cubal** nochar chlecht · is dubadh croidhe a chloistecht.

350 ^a Rug Fathadh ní ¹² feis gan bhrón · leis ar **athadh** 'sar élódh.

Is búain áil lachan do linn · **athadh** ó íbh Táil téigim.

Mná in **táiblidh** munba terc lóin · gan nert slóigh lánmhír dá ¹³ léim.

^{ab} Inmain ráith áoibind innfúar · ráith 'sa **fáoilinn** fa finnfál

^{ab} gébaidh ród co ró in seandún · bó beannúr óg ar imán.

¹ elbaigh C

² iarraig C

³ sumh H, subh P

⁴ Is éndáine H, Na séndáine P

⁵ Cristtttt C

⁶ ghlanchnoc C² P

⁷ tachmhac P

⁸ Da deilbh leis P

⁹ sic C², thaemacc C

¹⁰ a hanchuladh H

¹¹ Luighi CC², Loigi H, Loidhe P

¹² fa P

¹³ a C²

- Bronnaidh a ghroigh¹ go géirdaith . do scoil ollaimh nó **ánraith**
 dúan² gel do-ró don ríghflaith³ . fer gá⁴ línbhraith dhó i
 ndánboith.
- 355 Dob é a⁵ **esdadh** do bhrú bháingheal . is tú an lestur lóghmur.
^a Clocha **némaind** in chuirn chláoín . cuirm Í Maíl Brénuind⁶ gá
 mbúain.
^a **Marcslúagh**⁷ is a leth ar lár . do grádh a n-ech bfaltrúagh⁸ bffar.
 Atá mé ar **merball** fan mac . munab é Cearball Cormac.
 Nach⁹ trúagh a Dhé misi ar **merbfall** . 's an¹⁰ tslighi réidh
 roman.
- 360 [5a] ^{ab} Na **chulaidh** do-chúaidh rompa . na sdúaidh umail arrochta .l.
 Núachar ech ar **anchulaidh** . re¹¹ rúathur crech¹² Conchobair .l.
 [ór ní cóir culaidh H]
^{ab} Dá mac damna ní **dáothan** . sáothur tslat calma gCrúachan.
^a A tigh¹³ **aithigh** 7 áonmná . caithidh sib an cáomlá ar cúairt.¹⁴
 Fúair an dall **dáothan** do¹⁵ baisde . gan tsáothur¹⁶ ánn d'uisgi.
 365 ^a Do brígh in **oighid** do-fúair . nach bím¹⁷ ar úaigh oighir Eóin.
^a Teghlach tighi Dé na **deiseall**¹⁸ . as é bili cneiseng Clíach.¹⁹
^a San lín **tarraing**²⁰ atá sinn . co lá a tharraing ní thuigim.
 Ná cuirsi do dheimnigh dún . na cuisne **eighridh** d'fadúdh.
 In lásoin ar lorg a bonn . fásaidh²¹ a cholg 'sa **chonnoll**.
 370 Do lingsean tír tar a táraind . **sinnser** an trír álainn óig.
 Ar n-élódh²² d'éis gach **thuisil** . dúinn ód²³ dreich mar núaluisin.
^a Dergais²⁴ cráebh Mhálann an magh . cáor na **tháball** do tógbhad.
^{ab} Mad Gall tí fa tuighi **n-iairn** . do-ní duine diairm de.
 Slógh Lfag ina láeidhengaib . do lón tfad ar **tháballaib**.
 375 ^a Bean gan fíis tre onchoin Lí . sí re slis **corrthair** ag cáí.
^{ab} A Mheic Dé is deacrach mo dál . **pecdach** mé ósam macám .l.
^a Slógh an rígh ó ríLundain . ní mór díb nach **dfbergaigh**.²⁵
^a Ní bhíadh ná ghoin é d'**oighedh** . toil Dé muna deónaighedh.
^a Ní háil fromad ní háil ól . lór dáibh a **boladh** do bhiúdh²⁶
 380 ^a As é an maccrádh²⁷ ga dám dó . crádh óna mó an **tacrádh**²⁸ thrá.
^a Dá²⁹ ingantaibh arna oighedh . rindamuil an **rodharc**³⁰
^a Mac Dé fa fód arna fálach³¹ . doba léir dó an doman.
^a Ar a breith do bí an **t-inmhar** . nírbh³² ingnad dí beith bronnmar.
^a Nír³³ meisdi breth **deóraidh**³⁴ díb . gur leath do tsíl **Eógain** Áodh.

¹ sic H, groidh cet.² dán P³ rífl. C⁴ dá P⁵ h' CC²⁶ brennuind C⁷ Marcluagh C, Marchluagh C⁸ sic P = bfaltrúadh (?), bfatruagh CC²⁹ As P¹⁰ a C² H¹¹ lé H, o P¹² chrech H, chreach P¹³ dtigh C², ttigh P¹⁴ cuairtt C, cúaird P¹⁵ a HP¹⁶ ts. C, ts. H, s. C² P¹⁷ ní bhím P¹⁸ ndeisill C², dheisioll P¹⁹ as é an bile cneisheang cuilt P²⁰ tairring C²¹ fasaigh C²² niompodh P²³ duin od C², dam ó a H, damh od P²⁴ Dearcus P²⁵ dimerg- CC², díbhearguigh P²⁶ don bhíadh P²⁷ macgrádh P²⁸ ar dtacrádh C²²⁹ Dar n- CC²³⁰ radharc CC²³¹ íol- C²³² nír C³³ Ní P³⁴ deoradh CC²

- ^a Nochar fóiredh seacha sinn · **slóighedh** chinn an beatha a mbroinn.
 385 ^a Lá **samhraidh** samhail na bfer · adhaigh **faghmair** ar **innemh**.
^{ab} Tnúdh re ¹ t'uillí a n-imresnaibh · as rún duine deighmeisnigh.
^a Do-bér tús an fedhma d'Émann · cú ² derbhtha as dú a **ndígenn**.
^a Ló ³ do ló gun ⁴ **asbal** inn · as fasdadh chind bó gan beinn.⁵
^a Ní casmail 7 cealg ⁶ mná · ferg an **asbail** ⁷ do impá.
 390 ^a Dalta Rígh na n-**esbal** ⁸ Eóin · fín gan deóir ndesgadh na díaigh.
^a Deoch a digh dá bfuighe an fer · ní ib duine le **déisden**.
 Gach **neimedh** a ⁹ nemhsedh · is deiredh don doman.
^{ab} Ní tsáraigh **nemedh** Ó Néill · ¹⁰ ní derna eclais d'áimréir.¹⁰
 Ní faghthar ¹¹ conchlann **chomair** · budh comthrom ¹² dár **comho-**
raibh.
 395 ^a Meóir led **chonfadh** a chleth Liag · tlad astech a **ndornchur** ndéd.¹³
 · Do bí sé tráth nó dá thráth · is é ré cách ag **comráth**.¹⁴
^a Gráinne buidhe ag cur a chochuill · fa bun muine **fochuinn** úir.
^{ab} Conairt ¹⁵ le fer bfinnChodhail · feadh a **rodhaire** ronnfuidhir.¹⁶
 [5b] Is ¹⁷ cosmail an croidhe ¹⁸ tinn · a ngoire an **osnaidh** ¹⁹ ísill.
 400 Béra ²⁰ **turrae** seocha ²¹ síar · Eocha ²² is Brían umad aráen.
^a Mac Geróid grúaidh mar **mónann** · áaim a ²³ degfóid gu ndénann
^{ab} ní tathuig a trácht nÉrenn · léibenn bhárc athaidh d'énfond.
Loghadh bó echloghadh ann · rann dó ar lethmoladh nír lim.
^{ab} Do-rinnedh ²⁴ **ládhar** don loch · ós ag trághadh don turloch.
^b Ó Sathba d'**idhlann** ²⁵ einigh ²⁶ · labra inmhall aithrighidh.²⁷
 405 ^a Imdha im airdrígh Crúachna Cuinn ²⁸ · doire airm dúaisigh donn-
 chuir
^a gach sciath frithbuird druim ar druim · inchuilg scíath inchuilg
fogfuind.
^a Láech glonnmar garg · táeth **foghban** ard dá énbuille.
^{ab} Gach re n-úair ar cliathaibh **cáoirt[h]inn** · t'fachaí do bhúain
 t'áinp[h]ill orm.
^a Fíacla máela ag mac an **spirait** · mar cáenna ²⁹ slat bfidhaid ³⁰ bfinn.
 Mac ceithernaigh le cleith rindglais · deich **ndeichenbair** ³¹ ding-
 mais díb.³²
 410 ^{ab} Cóic dhoirrsi ar daingen Duinn Cúan · do boingsi as a **ainnem**
 fíadh.

¹ red C² ² go P ³ Lá P ⁴ on P ⁵ binn C² ⁶ ceard P
⁷ asbhail P ⁸ riogh neasbal P ⁹ ar P ¹⁰ Gilla Brighde *add.* C²
¹¹ faghar C² ¹² cothram P ¹³ déd C² P ¹⁴ comradh C
¹⁵ Conart MS. ¹⁶ rannfoidhir C² ¹⁷ Ni HP
¹⁸ gan croidhi H gan chroidhe P ¹⁹ osnaigh C
²⁰ P, p. 73, ends: Beirid turrag, and the scribe has forgotten to complete the line
 on the following page.
²¹ Kurrae secha H ²² echa H ²³ gach P ²⁴ Dorinde C²
²⁵ ighlann MSS. ²⁶ oinigh H ²⁷ athroighidh H
²⁸ airdrí chrúachan ccuinn P ²⁹ cháora C²P ³⁰ bfioghaid P
³¹ ndeichenbair CC², ndeichenmhair H, ndeichneamhair P ³² de H

- ^a Ar aighthibh delbh do fás **ainnemh** bern na ngrás gur daingen
duid.¹
- ^a Ar n-achlán ² do lín dá ló, gním óna mó ar **dtachrádh** trá.³
- ^a Searraig í Tháil Tamhnaighi, cáir ⁴ **erraid** ga ⁵ n-ingaire.
- ^a A chalann **ruathurach** rodd, mithigh ⁶ duid dénamh ⁷ carad.
- 415 ^a An t-áth fa thrí timchillidh ⁸, ráth Dá Thí arna **timchellaibh**.⁹
- ^a Cáor **chomruig** ¹⁰ an láoich ó Liatruim, bronntair mur cháeir **cár-
thaind**.¹¹
- ^{ab} Bláth derg ar gach **cáirt[h]inn** gcáem, re táob na learg mbláth-
slim mbán.
- ^{ab} Geimeal ga chur go húa gCéin, ar ndul ghéill gu **neimeadh** náoim.
- ^a Blagh ¹² dá héill le a ¹³ ferchoinsin, a dam ar mbéin ¹⁴ barr**thuis-
ligh**.
- 420 ^a Fúar gach adhaigh isan iorn, doba cabair úadh **ifeirn**.¹⁵
- ^{ab} Do chaith seal dá aimsir ann, fa neam an t-aimsir **ifrann**.
- ^a Feóil **mhadaidh** ¹⁶ ar bir d'ú ¹⁷ Bheirn, dom fír chagaidh ¹⁸ 's dá
cheitheirn.

[*Not in CC*²]

- Atámaid mar tá ¹⁹ tusa, ó thánaig lá **Lughnusa** .l.
- Cách na suide ar Sléib an **Iairn**, ní léir duine diairm dhfb.
- 425 ^a Dá dom sdiúradh **sealad** soir, gu n-eabhad coin **Iúbal** m'fuil.
- Gu nderna mé écht **ídhaile** ²⁰, a ndíghail chrécht Dé dúiligh.
- San caithir ²¹ a erú an **asail**, braithidh ²² lasair thú ar tosaigh.

[*Only in P*]

- Mó a ghúasachd don té do thogh, sé do ghlúasachd san **gheamh-
radh**.
- A Mheic Dé as deacrach mo leigheas, **peacthach** mé cheileas a
chion.
- 430 Clíar ag mealladh Mairghréige, ní farr **earradh** iomláoide.
- Líom a heach 'sa **heirreadh** núachair, neimhmíon an bhreath
úathuibh í.
- Lán gáoithe h'onchon go n-ór, **confadh** mór fáoithi san bhfíadh.
- Flaith Cé a n-aghaidh **iomráithim**, samhul mé don mhurdhú-
chuinn.
- Beag sin do **chonfadh** an chúain, a fír fúair **torchar** a tír.
- 435 Dá **fochan** ní hóc do-chúaidh, gort fúair a dhochar um dháoil.
- Airgthear úaimh áoineathuigh as, ar cháoildeathuigh úair eólus.

¹ feadhbbh od bhás gach ainneor óg P

² An achlán P

³ fa ríor as mó an tachrádh trá P

⁴ cóir P

⁵ da P

⁶ mithi C

⁷ denadh C

⁸ timcheal ÷ P

⁹ tiomchaluibh P

¹⁰ síe P, comraig C², cormaie C

¹¹ ccáorthuinn P

¹² Blodh CC²

¹³ let C

¹⁴ ag béin P

¹⁵ Fúair gach aghaidh isin iorn, do chabhair úaidh ar ifiorn P

¹⁶ mhadaigh C

¹⁷ ó C

¹⁸ cog ÷ P

¹⁹ om. P

²⁰ iobhuil P

²¹ chathair P

²² brath- P

- Feadh **radhaire** ó fiadh Eórpa · grían ag tabhairt taisbeánta.
 Sir ní as tana ná gach tonn · na mara ad-chí san **chonghlann**.
 As iongar le fear na faire · **iomadh** fleadh a mbaile Bríain.
 440 **Súainimh** re sleaghaibh¹ dá snaidhm · gairm **slúaghidh** go
 hEamhuin oirbh.
 Croinn ghairthe le ngon tánaidh · **áruidh** chon d'aithle an fiadhaigh.
 Gan Tadhg do **bheanna[ch]** do bhí · gach teallach ard fa uirrí.
 Nach trúagh car² na hÁoine orm · dhamb noch a sáoire an **Satharn**.
 Do bhí an cagadh os aird ann · an mhadan do airg **iofrann**.
 445 Ar ccur as na n-aingiol ccruthach · fa **hainneamh** glas suthach
 súaire.
 Máoidhimh é d'anáir m'athar · sé d'fagháil re a **iomachar**.
 Ní fuil ann soin achd **sealadh** · meadhar Ghall a moigh Mhumhan.
 Gach náomh dar náomhadh ar nimh · dom sáoradh ar tháom
ttuisil.
 Do chas fagha mur budh **féthlann** · do bhas tana mhérchorr mhún.
 450 Ag buing **casnuidh** dom chroidhe · mur chasmhuil chroinn chas-
 nuidhe.
 Tearc atá a **fachmharc** na feisi · **tachmharc** na mná achd meisi
 amháin.
 Sgíath ar mo chliú cuma dhamh · noch a bliú sunna achd **seadal**.
 Fir tarla a mbun a mbríathar · d'íathar Banbha ag cur chráoi-
 theadh.
 Toradh **cáorthuinn** ar an ccoill · cáolchoill foghadh san ursoinn.
 455 Le sámhthachuibh seinnfidhe · ar **ádhbannuibh** iorghuile.
 As inchinn feadhna³ an obar · bearna **ifrinn** d'foslagadh.
 Fág líon a **tharruing** astteagh · líon a cCalluinn sul chuirthear.
 Do mhala lúbdhonn cháol c[h]am · **púdrall** chlann ccáomh os a
 cionn.
 Atá cúaine na ccon ngearr · ag dol úainne fa **aoibheall**.
 460 Go mbí duine uchd re luchd · cuire a lucht isin **longphurt**.
 Mac **Carmuic** ga íoc na énar · fíon ní hamhlaidh íobhus.
 Ní rug úaidh dola ar dhúnadh · coma a **dúnadh** úair Eóghan.
 Uisge **ionnluid** do leag lóghmhur · bean re n-iodnuibh fóireas.
 Do bhí ar ccáoine ag drud re Donn · no go rug sáoire ar **Sathrann**.
 465 Airdheana⁴ clíachdha do chur · bríathra ainmheara **annradh**.
 As fac[h]uin do char um cheann · dá rabh t'athair dom **imdeall**.
 Bean na dheóigh go donnphubal · darbh fear cóil a **oirfideadh**.⁵
 Do-ragha **grinneal** a ngleó · ní heó linneadh tana thú.
Sorthan at foghluibh madh áil · foghthur ó mhuáibh foghlaidh féin.
 470 **Soirthean** a cceann a chéile · réidhe leam troimchion tíre.
 Ór bog 7 **argad** ionnúar · slabhradh con Í Cathán.

¹ sleachh ÷ MS.² COR MS.

³ feadhna MS.

⁴ Airrighciana MS

^d airfideagh MS.

Sé ar sgáth an sgéith **úachdaraigh** · a féich san áth íocfuidhir.
Feadh **tionnabhraidh** slúaigh fa seach · giollanraidh each ag búain
bhoth.

475 Leagur laís go mbean **bhaschrann** · sleagh¹ glas re hais n-ursann.
Bean díom láoidh isin leatrom · ná bíodh h'áoidh re **heineaclann**.
Tig a síodh a cogur **caluim** · cogadh Ríogh fan abhuill orm.
Na **fáoilinn** ag tochd a ttír · síoilim nach mín corp an chúain.
Do cosnadh amhlaidh an úaimh · do-chúaidh **osnadh** faghluadh
fúibh.

Cáit a bhfoil re feadh **samhruidh** · sreabh do mhadhmuigh goil
gheimhridh.

480 As ceart do chongmhuis an chuing · ar tteachd an **chorghuis**
chuguinn.

A aire ar **obhrus** a mhná · caidhe an lá nach domlus dó.

Donus gíodh olc ar ollamh · **sonus** ort ní facamar.

Achd beart **chubhuil** do c[h]leinsin · fa churaidh an **chubhuilsin**.

Do-chúaidh na flatha a bhfad · na clacha dhóibh nach **drochad**.

485 Troid fa éigne ag **iolaruibh** · ag cois Féile as anachuinn.
Do-rinne sé an tír do² **theancur** · do-chím é a tteampal na thosd.
Teamhair ag taithmbeach a gíall · a ndeaghaidh aithchreach
Uilliam.

Mór bheanus ar n-**iomadh** oirne · iongar feabhus coinnle Clíach.

A mbí ar mháoilinn a fáirge · mí **áoibhill** a feirge.

490 Do bhí an baile gan **bheannach** · go raibhe í ag Éireannach.
An Tadhg do **mallach** Mac Líag · do chraith badhbh ar a heisriád.
Gabhuis **cáirtheann** ar bhais mbáin · is táirtheann laís ar leath-
láimh.

Diongna an nóssoin na nós chóir · tiomna an **tsósair** gan tseanóir.

Do-ní dubhadh dom dheargadh · an chubhal do **choiseargadh**.

495 Maith do bhreóidh an **meanadh** mé · neamhomh an féoil dá éise.

¹ sleadh ms.

² do do ms.